

İKİ TOPLUMLULUK VE FEDERALİZM: BELÇİKA KRALLIĞI ANAYASASI ÖRNEĞİ

Bicommunalism and Federalism: The Case of the Constitution of the Kingdom of Belgium

Batuhan USTABULUT*

Öz

İki farklı dilin yoğun bir şekilde konuşulduğu Belçika Krallığı, iki toplumlu bir devlet yapısına sahiptir. Flamanca ve Fransızca dillerinin egemen olduğu Belçika'nın anayasal tarihi bu iki dili konuşanların talepleri çerçevesinde şekillenmiştir. Üniter bir devlet olarak kurulan Belçika'da, Flamanca konuşanların Fransızcanın egemenliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çabalarının sonucu olarak Flamanca resmî dil olarak kabul edilmiştir. İki toplumlu yapının oluşturduğu kutuplaştırma Belçika'da anayasal sistemin değişimine yol açmıştır. Belçika, yapılan çeşitli anayasa değişiklikleri ile adım adım üniter devletten uzaklaşmış ve 1993 yılında federal devlet yapısını benimsemiştir. Bu anayasa değişiklikleri ile Belçika'da Flamanca, Fransızca ve Almanca konuşanlar farklı topluluklar şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Ayrıca Belçika; Flaman Bölgesi, Valon Bölgesi ve Başkent Brüksel Bölgesi şeklinde üç bölgeye ayrılmıştır. Bölge ve

* Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, bustabulut@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1627-1318.

Makale Gönderim Tarihi/Received: 08.03.2024.

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 24.05.2024.

Atıf/Citation: Ustabulut, Batuhan. "İki Toplumluluk ve Federalizm: Belçika Krallığı Anayasası Örneği." *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, no. 1 (2024): 303-358.

"Bu eser, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License."

topluluklar şeklinde teşkilatlandırılmış bir devlet yapısına sahip olan Belçika'da bir asimetrik federalizm bulunmaktadır. Farklı dil gruplarının bir arada yaşadığı Belçika, konsensüs demokrasisini tercih ederek bu dil gruplarının ulusal düzeyde temsilini ve karar alma süreçlerine katılımını sağlamaktadır. Ortaklıkçı demokrasinin güç paylaşımı ve grup özerkliği özelliklerine sahip olan Belçika'da iktidar iki farklı toplum arasında paylaştırılmıştır. Bu çalışmada iki toplumlu bir devlet olarak Belçika Krallığı üzerinde durulacak ve Belçika'daki federal sistem incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İki Toplumluluk, Federalizm, Belçika, Konsensüs Demokrasisi, Ortaklıkçı Demokrasi, Asimetrik Federalizm.

Abstract

The Kingdom of Belgium, where two different languages are widely spoken has a bicomunal state structure. The Belgian constitutional history, which is dominated by Dutch and French, has been shaped by the demands of the speakers of both languages. Dutch was accepted as an official language as a result of efforts of Dutch speakers to eliminate the dominance of French in Belgium, which was founded as a unitary state. The polarization which has been caused by the bicomunal structure of Belgium led to the change of the constitutional system in Belgium. Belgium gradually moved away from a unitary state through various constitutional amendments and adopted federalism in 1993. As a result of these constitutional amendments, Dutch-speakers, French-speakers, and German-speakers were organized into different communities in Belgium. Belgium was also divided into three regions which are the Flemish Region, Walloon Region, and Brussels-Capital Region. Belgium, which has a state structure organized into regions and communities, has an asymmetric federalism. Belgium, where groups with different languages live together, prefers consensus democracy, ensuring their representation at the national level and participation in decision-making processes. In Belgium, which has the power sharing and group autonomy features of consociational democracy, the power is shared between the two different societies. This article will focus on the Kingdom of Belgium as a bicomunal state and examine the Belgian federal system.

Keywords: Bicomunalism, Federalism, Belgium, Consensus Democracy, Consociational Democracy, Asymmetric Federalism.

GİRİŞ

İki farklı dilin yoğun bir şekilde konuşulduğu ve bu dil farklılığı çerçevesinde iki toplumlu bir yapıya sahip olan Belçika Krallığı üniter devlet olarak kurulmuş, fakat daha sonra federal devlet sistemini kabul etmiştir. Flamanca ve Fransızca konuşanların içerisine girmiş oldukları mücadele Belçika'nın devlet sistemini değiştirme sonucunu doğuran anayasal değişiklikler yapılmasına neden olmuştur. Federal bir devlet olarak Belçika Krallığının devlet yapısının inşa edildiği iki toplumluluk Flamanca ve Fransızca konuşanların birbirlerini dengeleyip frenleyebilecekleri bir anayasal sistemin doğmasını sağlamıştır. Belçika'nın sahip olduğu iki toplumlu yapı federal bir sistemin inşa edilmesi ile sonuçlanmış ve Belçika devletinin devamlılığının sağlanması için konsensüs demokrasisi kabul edilmiştir. Böylelikle Belçika'yı oluşturan iki toplumun hem yönetime katılımı hem de devlet organlarında temsili söz konusu olmaktadır.

Belçika, yapılan anayasa değişiklikleri ile bölgelerden ve topluluklardan oluşan bir federal yapıyı benimsemiştir. Bu federal yapının benimsenmesi ile Flaman ve Valon toplumlarının hem birbirlerinden önemli ölçüde ayrılması hem de bu iki toplumun karar alma süreçlerine birlikte katılmaları sağlanmıştır. Dil farklılıklarının esas alındığı bu asimetrik federal yapı Belçika devletini bir arada tutan harç konumundadır. Dolayısıyla her ne kadar Belçika bir üniter devlet olarak kurulmuş olsa da Flamanca'nın devletin resmî dili olarak kabul edilmesi ve sonrasında federalizmin benimsenmesi ile federal devlet yapısı Belçika devletinin devamlılığını sağlayacak sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa devletleri arasında önemli bir yere sahip olan Belçika, iki toplumlu yapısı ve özgün federal sistemi ile ayrılıkçı düşüncelerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bununla birlikte Belçika, Avrupa Birliği'nin en önemli kurumlarına ev sahipliği yapan ve Avrupa Birliği'nin başkenti olarak nitelenen Brüksel'i başkent olarak seçmiş ve Brüksel'i her iki dilin burada konuşuluyor olması nedeniyle ayrı bir bölge olarak teşkilatlandırmıştır.

Belçika Krallığı, sahip olduğu iki toplumlu özgün yapısı ve federal sistemi benimsemiş olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Bu çalışma kapsamında öncelikle iki toplumluluk ve Belçika'nın sahip olduğu iki toplumlu yapı incelenecektir. Sonrasında Belçika'nın üniter devletten federalizme geçişini sağlayan anayasal değişim süreci ve Belçika federalizminin temel özellikleri ile

Belçika'daki konsensüs demokrasisi ve ortaklıkçı demokrasi üzerinde durulacaktır. Ayrıca Belçika'da iktidarın iki toplum arasında nasıl paylaşıldığı, Flamanca, Fransızca ve Almancanın devlet organlarında nasıl temsil edildiği ve federal devlet ile bölge ve topluluklar arasındaki yetki paylaşımı inceleme konusu yapılacaktır.

I. İKİ TOPLUMLULUK

A. Kavram

Birbirinden farklı iki toplumun siyasî alana açıkça hâkim olduğu topluluklar "iki toplumlu (*bicommunal*)" olarak adlandırılmaktadır.¹ İki toplumluluğun söz konusu olması bu toplumda iki grubun siyaseten belirleyici etkiye sahip olduğu ve toplumun bu yapısının bütün siyasî tercih ve kararlar bakımından dikkate alınarak belirlendiği anlamına gelmektedir.²

İki toplumluluğun söz konusu olduğu devletlerde sadece iki topluluğun bulunduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü siyasî hayata egemen olan iki toplumun dışında kalan topluluklar da bulunmaktadır. Bu toplulukların nüfuslarının, ekonomik kaynaklarının ve siyasî güçlerinin az olmasının ise bu noktada önemi bulunmamaktadır.³

İki toplumluluğun ortaya çıkmasına yol açabilecek ilk neden geçmişte ilgili topraklara yaşanan gönüllü veya zorunlu göçler ve bu göçlerin oluşturduğu yerleşim düzenidir.⁴ Örneğin iki toplumlu bir yapıya sahip olan İsrail'in nüfusunun yaklaşık %21'i Arap'tır.⁵ İsrail'in kurulmasından önce nüfusunun tamamına yakını Araplardan oluşan Filistin topraklarına gerçekleştirilen Yahudi

¹ Ivo D. Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," *Publius: The Journal of Federalism* 18, no. 2 (1988): 5.

² Oktay Uygun, "İki Toplumlu Siyasal Sistemler," *Publius: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 54, no. 1-4 (1994): 147.

³ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 5.

⁴ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 5.

⁵ "What to Know about the Arab Citizens of Israel," *Council on Foreign Relations*, erişim tarihi: Ekim 6, 2023, <https://www.cfr.org/backgrounder/what-know-about-arab-citizens-israel>.

göçleri sonucunda Filistin'in demografik yapısı değiştirilmiş ve işgal politikasının da uygulanması ile İsrail bir devlet olarak kurulmuştur.

Uzun zamandır söz konusu olan ideolojik, dinî, kültürel veya sosyal farklılıklar da iki toplumluluğa neden olabilmektedir.⁶ Bu tür farklılıklar nedeniyle ayrışan iki grup siyasî kararların alınması bakımından belirleyici aktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin devlet yapısı aşağıda detaylı bir şekilde incelenecek olan Belçika'da ağırlıklı olarak iki farklı dilin (Flamanca ve Fransızca) konuşuluyor olması nedeniyle iki farklı dil ve kültür ekseninde teşkilatlanmış bir devlet yapısının kurulması söz konusu olmuştur.

İki toplumluluğa neden olan bir diğer durum ise sömürgeci devletlerin, stratejik veya ekonomik nedenlerle homojen etnik bölgeler veya kabile bölgeleri arasında kasıtlı olarak bu homojenliği bozacak şekilde yapay sınırlar çizmesidir.⁷

İki toplumluluğun görüldüğü devletlerde birbirinden farklılaşmış olan toplumlara mensup insanlar üyesi oldukları toplum içerisinde şekillenen bir bilince sahip oldukları için bu devletlerde siyasî kutuplaşma söz konusu olmaktadır.⁸ İki toplum arasında ortaya çıkan siyasî kutuplaşma nedeniyle hem toplumsal anlamda hem de devlet yapısı içerisinde gerilimler söz konusu olabilmekte ve hatta bu gerilimler yer yer bazı çatışmalara da yol açabilmektedir. Bu nedenle iki toplumlu yapıya sahip devletlerde her ne kadar iki toplumluluğun devamlılığının sağlanması garanti edilmeye çalışılıyor olsa da alınmış tedbirlerin kâğıt üzerinde kalma ihtimali söz konusu olabilmektedir. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde 1963 yılında Rumlar tarafından başlatılan Yunanistan'a bağlanma (Enosis) yönündeki çalışmalar kapsamında Rumların Türklere karşı giriştikleri katliamların adanın fiilî olarak ikiye ayrılmasına neden olması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

⁶ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 5.

⁷ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 5.

⁸ Oktay Uygun, "İki Toplumlu Siyasal Sistemler," 148.

B. İki Toplumlu Devletler

Dünya üzerinde farklı etnik, dinî ve kültürel unsurları bir arada bulunduran çok sayıda devlet bulunmaktadır. Farklı özelliklere sahip iki toplumun başat aktör olduğu devletlere bakıldığında Ivo D. Duchacek tarafından 1988 tarihinde yayınlanan bir çalışmada on üç devletin örnek olarak sayıldığı ve bu devletlerin geçici bir liste oluşturduğu ifade edilmiştir. Duchacek'in iki toplumlu devletler listesinde Belçika, Burundi, Kanada, Kıbrıs [Cumhuriyeti], Çek Cumhuriyeti [Çekya], Fiji, Finlandiya, Guyana, Kuzey İrlanda, İsrail, Malezya, Sri Lanka ve Surinam yer almaktadır.⁹

Nüfusunun önemli bir kısmını iki toplumun oluşturduğu ve karar alma süreçlerine bu iki toplumun katılmasının söz konusu olduğu devletler arasında yer alan Belçika bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Belçika'daki iki toplumlu devlet yapısının anlaşılabilmesi bakımından iki toplumluluğa sahip diğer örnekler arasında yer alan 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti üzerinde özellikle durulacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk ve Rumlardan oluşan iki toplumlu bir yapıya sahip olduğundan iki toplumlu devletlerin anlaşılabilmesi için örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti'nde orantılı temsilin siyasî hayatın baskın karakteri olarak belirlenmiş olması¹⁰ nedeniyle iki toplumluluk örneği olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin incelenmesinin konunun anlaşılmasını kolaylaştıracağı görülmektedir.

Akdeniz'de önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Kıbrıs adası Büyük Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmış olmakla birlikte birçok devlet adayı ele geçirmeye çabalamıştır. Osmanlı Devleti'nin adayı fethetmesinden önce Kıbrıs adası Venedik idaresi altında bulunmuştur.¹¹ Kıbrıs adası, Padişah II. Selim döneminde Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından 1571'de fethedilmiştir.¹² Osmanlı Devleti tarafından

⁹ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 6-7.

¹⁰ James H. Wolfe, "Cyprus: Federation under International Safeguards," *Publius: The Journal of Federalism* 18, no. 2 (1988): 78.

¹¹ Işın Demirkent, "Kıbrıs (Tarih)," *İslâm Ansiklopedisi* 25, (2022): 371-373.

¹² Kemal Çiçek, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)," *İslâm Ansiklopedisi* 25, (2022): 375-376.

fethedilmesinden önce Kıbrıs adasının nüfusunun çoğunluğunu Ortodoks Rumlar oluşturmaktayken adanın fethi sonrasında Anadolu'dan getirilen Türk nüfus adaya yerleştirilmiştir.¹³ Adanın Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesi ile Ortodokslar dinî bakımdan özgürlük ve bağımsızlık elde etmişler ve Rum Ortodoks Kilisesi piskoposları adada yaşayan Hristiyanların resmî temsilcisi hâline gelmişlerdir.¹⁴ Rum Ortodoks Kilisesine verilen bu özerkliğin neticesi olarak hem ada üzerinde yaşayan Türk toplumunun hem de Rum toplumunun kendi inanç ve hukuklarına göre yönetilmeleri söz konusu olmuştur. Millet sisteminin bir sonucu olarak nitelenebilecek bu gelişme ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumları yan yana ama ayrı yaşama imkânına sahip olmuşlardır.¹⁵ 300 yılı aşkın bir süre Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan ve idarî olarak beylerbeyliği şeklinde teşkilatlandırılan Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'nde (1877-1878) Ruslara yenilmesi sonucunda Ruslara karşı İngilizlerle 1878 yılında yapılan savunma andlaşması ile İngilizlere kiralanmıştır. Böylelikle İngilizlerin fiilen adaya yerleşmeleri süreci başlamıştır. Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında yapılan bu andlaşma ile adada yaşayan Müslüman halkın haklarının ve hukukî düzeninin korunması söz konusu olmuştur. Andlaşmada yer alan adada yaşayan Müslümanların hukukî işlerinin andlaşma öncesinde olduğu gibi şer'î mahkemeler tarafından yürütülmeye devam edileceğinin kabulü ile İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin belirlediği memur tarafından dinî vakıflara ait malların yönetilecek olması bu noktada verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamid'in söz konusu andlaşmaya ilişkin şüphe ve endişe taşıdığı için kendisine ait egemenlik hak ve yetkilerine zarar gelmeyeceğine ilişkin bir şartı andlaşma metnine eklediği ve bu şartın İngilizler tarafından kabul edildiği görülmektedir.¹⁶ Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye karşı I. Dünya Savaşı'na katılması üzerine İngiltere 1914'te adayı ilhak

¹³ Çiçek, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)," 376.

¹⁴ Sevin Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977), 11.

¹⁵ Tufan Erhürman, "Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, no. 1 (2012): 115.

¹⁶ Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)," *İslâm Ansiklopedisi* 25, (2022): 379.

etmiştir. Lozan Barış Andlaşması ile de Kıbrıs adasının İngilizler tarafından ilhakı Türkiye tarafından kabul edilmiştir.¹⁷

Kıbrıs adası üzerinde adanın yönetiminin geçici olarak kendisine bırakıldığı 1878 yılından Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılına kadar İngilizler egemen olmuşlardır. 1959'da Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık tarafından imzalanan Zürih ve Londra Andlaşmaları ile ada üzerindeki İngiliz egemenliği sona ermiş ve 1960 yılında Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar tarafından "Kıbrıs Cumhuriyeti" kurulmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk ve Rum toplumlarının birlikteliğine dayanmaktaydı. 1960 Kıbrıs Anayasası getirdiği düzenlemelerle ada üzerindeki iki toplumlu yapıyı kurumsallaştırmıştır. Bu çerçevede yasama organı olarak kurulan ve 50 üyesi bulunan Temsilciler Meclisinin kuruluşu örnek olarak verilebilir. Anayasanın 62. maddesi Temsilciler Meclisinin %70'inin Elen Cemaati, %30'unun ise Türk Cemaati tarafından seçilmesi esasını getirilmiştir. Benzer bir şekilde yürütme organı bakımından da iki toplumluluk gözetilmiştir. Anayasanın 1. maddesi Cumhurbaşkanının Elen Cemaati tarafından seçileceğini ve Elen olacağını; Cumhurbaşkanı Muavininin ise Türk Cemaati tarafından seçileceğini ve Türk olacağını belirtmiştir. Anayasanın Bakanlar Kurulunu düzenleyen 46. maddesinde de bakanların %70'inin Rum, %30'unun ise Türk olacağına ilişkin kural benimsenmiştir. Ayrıca adada yaşayan Türk ve Rum cemaatlerinin kendi meclislerine sahip olabilmelerine Anayasanın V. Kısımında imkân tanınmış (m. 86-111) olup Cemaat Meclisleri bütün dinî konularda; eğitim, kültür ve öğretim konularında; ahvâl-i şahsiyyeye ilişkin konularda yetkili kılınmıştır (m. 87). Cemaat Meclislerine Anayasanın 87. maddesinin 1. fıkrasının f fendi ile kendi toplumlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kendi toplum üyelerine vergi ve resim koyabilme yetkisi verilmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nde söz konusu olan iki farklı kültürel toplumun ikili bir federasyonda (dyadic federation) bir araya getirilmesi çabası başarıya

¹⁷ Alasya, "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)," 379.

ulaşamamıştır.¹⁸ Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasında yer alan düzenlemelere dikkat edildiğinde iki toplumlu yapının korunmasına ve her iki toplumun da karar alma ve yönetim süreçlerine katılmasının sağlanmasına çalışıldığı görülmektedir. Ada üzerinde yaşayan Türk ve Rum toplumlarının coğrafi olarak önemli ölçüde iç içe olmaları Kıbrıs Cumhuriyeti'nin korporatif federalizm yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Fakat 1963 yılında başlayan ve EOKA tarafından yürütülen Enosis faaliyetleri ve adada yaşayan Türk nüfusa karşı yapılan katliamlar iki toplumlu devlet yapısının sürdürülmesini imkânsız hâle getirmiştir. Birleşik Krallık ve Yunanistan'la birlikte ada üzerinde garantörlük hakkına sahip olan Türkiye, bu katliamları engellemek amacıyla 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmış ve tarihsel süreç içerisinde adada iki farklı yönetim (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) söz konusu olmaya başlamıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti, ada üzerinde yaşayan Türk ve Rum toplumlarının birlikteliği üzerine inşa edilmiş olmakla birlikte adada yaşanan ve yukarıda verilen gelişmeler nedeniyle bu yapı sürdürülememiştir. Tarihsel gelişmeler değerlendirildiğinde ada üzerinde yaşayan Türk ve Rumların birlikte yer aldıkları siyasî ve sosyal kurumların bazı istisnalar haricinde söz konusu olmadığı görülmektedir.¹⁹

Kıbrıs sorununun tarihsel süreç içerisinde çözülememesinin nedenleri arasında Kıbrıs adası üzerinde yaşayan iki toplumun farklı dil, din ve geleneklere sahip olması önemli bir yere sahiptir. Ayrıca ada üzerinde yaşayan Türk ve Rum toplumları kendilerini iki ayrı toplum olarak tanımlamaktadır.²⁰ Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin çeşitli çabalar (Annan Plânı ve Crans-Montana Görüşmeleri) söz konusu olmuş olmakla birlikte çözüme ulaşılabilmesi mümkün olmamıştır. Ada üzerinde federatif yapının esas alındığı tek bir devletin kurulmasına yönelik olarak hazırlanan Annan Plânı, yapılan referandumda Kıbrıs Türk toplumunun

¹⁸ Michael Burgess, *Comparative Federalism: Theory and Practice* (London and New York: Routledge, 2006), 110.

¹⁹ Tufan Erhürman, "Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, no. 1 (2012): 116.

²⁰ Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, 2.

plânın kabulü yönündeki tercihine karşılık Kıbrıs Rum toplumunun plânı reddetmesi ile sonuçsuz kalmıştır. Crans-Montana görüşmelerinde ise Rum tarafı federasyonu savunurken Türk tarafı iki devletli çözümü savunmuştur. Bu görüşme ve müzakerelerden de sonuç çıkmamıştır.

C. Üniter Devletten Federalizme İki Toplumlu Bir Devlet Olarak Belçika

15. yüzyıldan itibaren Belçika toprakları üzerinde Avusturya ve Fransa hüküm sürmüştür.²¹ Belçika, Fransız İhtilâli'nin ardından 1795 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 1815 Viyana Kongresi'ne kadar geçen süre içerisinde Belçika'nın güneyinde Fransız kültürü yerleşmiştir.²² Fransızların egemenliği altında bulunduğu 1795'ten 1815'e kadar geçen süre içerisinde Belçika'da Fransızcanın daha yaygın hâle getirildiği görülmektedir. Bu yöndeki çabalar özellikle alt sınıflar tarafından hoş karşılanmamış olmakla birlikte 1804 yılından itibaren kamusal işlemlerin yasal statüye sahip olabilmeleri için Fransızca yayınlanması gerektiği şartı getirilmiştir.²³

1815'te gerçekleştirilen Viyana Kongresinde büyük güçler Belçika ile Hollanda'nın "*Birleşik Hollanda Krallığı*"nı (Kingdom of the United Netherlands) oluşturmalarını sağlamıştır.²⁴ Kral I. Willem uyguladığı dil politikası ile Belçika'da Felemenkçenin kullanımının yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Kral I. Willem, Felemenkçenin kullanımının yaygınlaştırılmasının ulusal birliği teşvik edeceğini düşünmüştür. Bu çerçevede yapılan düzenlemeler arasında bazı bölgelerdeki ilk ve orta dereceli okullarda Felemenkçenin kullanımı kademeli olarak arttırılmıştır. Fransızca ve Almanca konuşulan bölgelerde ulusal dil olan Felemenkçenin kullanımının teşvik edilmesine ek olarak Fransızca konuşanlar bürokrasiden

²¹ Suna Doğaner, "Belçika," *İslâm Ansiklopedisi* 5, (1992): 394.

²² Ersoy Kontacı, "Demokrasi Tartışmalarında Sınır Aşan Bir Kavramlaştırma Denemesi: "Kırılğan Demokratiler" ve Belçika Örneği," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 59, no. 3 (2010): 476.

²³ Jan Roegiers and Niek C. F. van Sas, "Revolution in the North and South, 1780-1830," in *History of the Low Countries*, ed. Johannes Cornelis Hendrik Blom and Emiel Lamberts (New York: Berghahn Books, 2015), 301.

²⁴ *Belgium: A Country Study*, ed. Stephen B. Wickman (Washington DC: The American University Press, 1985), 21-22.

büyük ölçüde dışlanmışlardır.²⁵ Belçika'nın bağımsızlığına kadar geçen süreçte Felemenkçe ve Fransızcanın kullanımı belirleyici bir etkiye sahip olmuş ve ayrıca Belçika'da ağırlıklı olarak iki farklı dilin kullanımı Belçika'nın bugünkü federal sisteminin ortaya çıkmasındaki ana faktör hâline gelmiştir. Dolayısıyla Felemenkçe konuşan Flamanlar ile Fransızca konuşan Valonlar arasındaki farklılıkların ve bu dil farklılığının ortaya çıkardığı mücadelenin Belçika tarihinde damga vurduğunu söylemek gerekmektedir.

1830'da Belçikalıların Hollandalılara karşı ayaklanması sonrasında kurulan geçici hükûmet tarafından Belçika'nın bağımsızlığı ilân edilmiştir.²⁶ İsyanın başarıya ulaşmasında Avrupa'daki güç dengelerindeki değişikliklerin payı oldukça önemlidir.²⁷ Belçika'nın bağımsızlığı, 1830 Londra Konferansı'nda tanınmıştır. Hollanda Kralı ise Belçika'nın bağımsızlığını başlangıçta tanımamıştır. Hollanda Kralının Belçika'yı topraklarına katmak üzere başlattığı askerî harekâta başarısız olması nedeniyle Hollanda Kralı, 1839 Londra Andlaşması ile Belçika'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Bu andlaşma ile getirilen en önemli kararlardan biri Belçika'nın tarafsızlığının tanınmasıdır. Buna rağmen Belçika I. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından işgal edilmekten kurtulamamıştır. Fakat savaş sonunda Belçika tekrar bağımsız bir devlet hâline gelmiştir.²⁸

1830'da kurulan Belçika Krallığı'nda ağırlıklı olarak iki farklı dilin (Flamanca ve Fransızca) konuşulduğu görülmektedir. Fransızca, Belçika'da yaşayan az sayıda insan tarafından konuşulan bir dil olmakla beraber Belçika topraklarında konuşulan dillerin dağılımı bakımından kullanılan en yaygın dil konumunda bulunmaktaydı. Bunun bir sonucu olarak Ulusal Kongrede yapılacak görüşmelerde Fransızcanın kullanılması ve kanunların Fransızca yayımlanması kararlaştırılmıştır. Belçika vatandaşları bakımından adlî ve idarî mercilerde her iki

²⁵ Roegiers and van Sas, "Revolution in the North and South, 1780-1830," 313.

²⁶ Doğaner, "Belçika," 395.

²⁷ Roegiers and van Sas, "Revolution in the North and South, 1780-1830," 315.

²⁸ Doğaner, "Belçika," 395.

dilin de kullanılabilceği bir sistem geliştirilmiştir.²⁹ Belçika'da tek resmî dil olarak Fransızcanın kabul edilmesi, daha önce siyasî bir anlam taşımayan dil farklılıklarının Belçika'da ana ihtilâf konusu hâline gelmesi sonucunu doğurmuştur.³⁰ Fransızcanın hâkimiyetinden rahatsızlık duyan Flamanlar bakımından bu durum ciddî bir sorun olarak görülmüştür.³¹ Dolayısıyla Belçika'daki siyasî kutuplaşmanın temel nedeninin dil farklılıkları olduğu görülmektedir.

Burjuvazinin Belçika'yı Fransız kültür alanının bir parçası olarak görmesine karşılık Flaman aydınlar Belçika'nın iki dilli ve iki kültürlü olduğunu kabul etmişler ve "Flaman Hareketi"ni başlatmışlardır. Öncelikle edebiyat üzerinden kendisini ifade eden Flaman Hareketi daha sonra siyasî bir boyut kazanmış ve Flamanca'nın tanınması talebini dile getirmeye başlamıştır. Bu çerçevede Flaman Hareketi, 1840 yılında 13 bin kişinin imzaladığı bir dilekçe ile Flandre'de eğitimde, hükûmette ve mahkemelerde Flamanca'nın kullanımını talep etmiştir.³² Flaman Hareketinin talepleri arasında mahkemelerde tercüman bulundurulması ve Gent Üniversitesi'ndeki derslerin bir kısmının Flamanca da verilmesi gibi hususlar yer almaktadır.³³

1831 tarihli Belçika Anayasası ile Belçika'da konuşulan dillerin eşit bir şekilde muamele görmesine ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Belçika'da Fransızca yanında Flamanca kullanımına ilişkin serbestiyetin sağlanması oldukça uzun bir sürece yayılmıştır. 1873'te Flandre'de iki dilliliğin kabul edilmesi ile başlayan bu süreç içerisinde 1898 yılında Flamanca ikinci resmî

²⁹ Daniel Blampain et al., *Le français en Belgique: une langue, une communauté* (Louvain-la-Neuve: Duculot, 1997), 434 [Aktaran: Fehmi Kerem Bilgin, "Belçika'da Ulusal Kimlikler ve Federalizmin Gelişimi," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 67, no. 1 (2012): 14].

³⁰ Bilgin, "Belçika'da Ulusal Kimlikler ve Federalizmin Gelişimi," 16.

³¹ Louis Vos, "The Flemish National Question," In *Nationalism in Belgium: Shifting Identities*, ed. Kas Deprez and Louis Vos (New York: Macmillan, 1998), 83.

³² Vos, "The Flemish National Question," 84.

³³ Mustafa Çelebi Pınar, "Kültürel Bir Ayrışma Örneği Olarak Belçika," *Mülkiye Dergisi* 25, no. 226 (2001): 286.

dil olarak kabul edilmiştir. 1932 yılında ise Flandre ve Valonya'da ayrı Flamanca ve Fransızca yönetimleri kuran kanunlar çıkartılmıştır.³⁴

Belçika, II. Dünya Savaşı'nda resmî olarak savaş ilânı söz konusu olmaksızın Almanlar tarafından işgal edilmiştir.³⁵ Eylül 1944'te Belçika işgalden kurtulmuş olmakla birlikte II. Dünya Savaşı boyunca 55.000 Belçikalı hayatını kaybetmiştir. Hubert Pierlot'un başkanlığını yaptığı ve savaş boyunca sürgünde olan hükûmet 8 Eylül 1944 tarihinde Belçika'ya dönmüş ve 1939 Parlamentosu yeniden göreve başlamıştır. Almanlar tarafından tutuklanan ve Avusturya'ya götürülen Kral III. Leopold ve ailesi ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ordusu tarafından 1945'te serbest bırakılmıştır.³⁶ Kral III. Leopold'ün Belçika'ya dönüşüne ilişkin Flamanlar ve Valonlar arasında fikir ayrılığı söz konusu olmuştur. Valonlar Kralın dönüşüne karşı çıkarırken, Flamanlar Kralın dönüşünü desteklemişlerdir. Kral III. Leopold'ün Belçika'ya dönüşüne karar vermek üzere bir referandum yapılması kararlaştırılmıştır. 12 Mart 1950 tarihinde yapılan referandum sonucunda %57,68 oranında Kral III. Leopold'ün dönüşü yönünde oy kullanılmıştır. "Flandre'de %72'lik bir oy oranı ile Kralın dönüşü desteklenirken, Brükselde ve Valonyada sırasıyla %48 ve %42'lik oy oranlarıyla Kralın Belçika'ya dönüşü kabul görmemiştir."³⁷

II. Dünya Savaşı sonrasında Belçika'da ekonomik kalkınma bakımından önemli gelişmeler olmakla birlikte dil farklılığı çerçevesinde süregelen etnik ayrışmanın bu dönem içerisinde derinleştiği görülmektedir.³⁸ I. ve II. Dünya Savaşlarının Belçika'da oluşturduğu yıkımın ardından dil meselesi siyasetin merkezine yerleşmiştir. 1968'de Leuven Katolik Üniversitesi'nde okuyan Flaman öğrenciler, üniversitenin Fransız yarısının Valonya'ya taşınması talebiyle sokaklara dökülmüşlerdir. Bu olaylar üzerine hükûmet dağılmıştır. Bu süreç

³⁴ *Belgium: A Country Study*, xxxiv.

³⁵ *Belgium: A Country Study*, 45.

³⁶ *Belgium: A Country Study*, 46.

³⁷ "The Belgian Monarchy," *Belgium*, 52, erişim tarihi: Aralık 7, 2023, https://www.belgium.be/sites/default/files/downloads/280410_monarchie_EN.pdf.

³⁸ Kontacı, "Demokrasi Tartışmalarında Sınır Aşan Bir Kavramlaştırma Denemesi: "Kırılğan Demokrasiler" ve Belçika Örneği," 483.

Anayasanın değiştirilerek bazı siyasî yetkilerin yeni bölgesel ve topluluk konseylerine devredilmesi ile sonuçlanmıştır. Belçika, 1971 yılında yapılan bu değişiklikleri 1980 yılında yeniden ele almak zorunda kalmıştır. Söz konusu Anayasa değişiklikleriyle başkent Brüksel'in statüsüne ilişkin herhangi bir çözüm üretilmemiş olmakla birlikte Flandre ve Valonya'da bölgesel hükümetler kurulması söz konusu olmuştur.³⁹

1980 yılında yapılan Anayasa değişikliklerinin temel nedeni 1960'lı yıllarda Valonya'da ortaya çıkan ekonomik özerklik talepleridir. Bu talepler, 1980 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile Valonya ve Flandre (Flaman Bölgesi) şeklinde iki bölgenin kurulması ile sonuçlanırken Brüksel bölgesinin kurulması 1988 Anayasa değişiklikleri ile söz konusu olmuştur.⁴⁰ Belçika'nın bütününde Flamanca konuşanlar çoğunluğu oluşturuyor olmakla birlikte Brüksel'de Flamanca konuşanlar azınlıktadır. Bu durum Flamanca konuşanların Brüksel'in diğer bölgeler gibi bir bölge hâline gelmesini hiçbir zaman istememelerine neden olmuştur.⁴¹

Birbirinden farklı iki toplumu bünyesinde barındıran Belçika düalist bir siyasî sisteme sahip bulunmaktadır. Düalist siyasî sistemler, "iki toplumun aynı anayasal çerçeve içerisinde aynı anda bir arada yaşadığı bir sistem"⁴² olarak tanımlanmaktadır. 1830 yılında kurulduğunda üniter, merkezî, Jakoben ve tek dilli bir yapıyı benimsemiş⁴³ olan Belçika, "üniter olmayan bir çerçevede gelişen düalist bir sistem" ile yönetilmektedir.⁴⁴ Belçika'da Flamanca konuşanlar ile Fransızca konuşanlardan müteşekkil iki farklı toplumun varlığı ve her iki toplumun da siyasî olarak egemenlik sahibi oldukları dikkate alındığında

³⁹ *Belgium: A Country Study*, xxxv.

⁴⁰ Dumont et al., "Kingdom of Belgium," in *A Global Dialogue on Federalism: Distribution of Powers and Responsibilities in Federal Countries*, vol. 2, ed. Akhtar Majeed, Ronald L. Watts and Douglas M. Brown (Montreal & Kingston: McGill-Queen's University, 2006), 36.

⁴¹ Dumont et al., "Kingdom of Belgium," 37.

⁴² Jean Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," *Publius: The Journal of Federalism* 18, no. 2 (1998): 63.

⁴³ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 64.

⁴⁴ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 67.

Belçika'nın düalist bir yapıya sahip olduğu görülecektir. Aşağıda detaylı bir şekilde incelenecek olan Belçika'nın bu düalist yapısı konuşulan iki farklı dilin söz konusu olması üzerine inşa edilmiş olduğundan devlet organlarında iki dilli temsil söz konusudur.

İki kutuplu Belçika'da⁴⁵ 1970 Anayasa değişiklikleri ile federalleşme süreci başlamıştır.⁴⁶ 1970 ve 1980 yıllarında yapılan Anayasa değişikliklerinin ortaya çıkmasının nedeni Fransızca konuşma direncine karşı Flamanca'nın tanınmaya çalışılması mücadelesidir. Her iki Anayasa değişikliği ile iki toplumluluk Belçika'da tanınmıştır.⁴⁷ Bu Anayasa değişiklikleri ile Belçika'nın iki toplumlu yapısının varlığının ilân edilmesi söz konusu olmuş ve iki toplumluluğun kurumsallaşması süreci başlamıştır.

1970 ve 1980 yıllarında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri ile yapılan reformların temelinde birbiriyle uyumsuz iki ilke yer almıştır. Bu ilkelerin ilki Belçika'yı dil gruplarını esas almak suretiyle bölmüşken ikincisi Belçika'nın bölgesel temelde bölünmesine yol açmıştır. Belçika temelde Flamanca ve Fransızca konuşan iki topluluğa ve ayrıca Flaman, Fransız ve Brüksel şeklinde üç bölgeye bölünmüştür.⁴⁸ Belçika'nın hem dilsel olarak hem de bölgesel olarak bölünmesine yol açan bu reformlar, 1993 yılında yapılan ve federal sistemin kabulüne yol açan anayasa değişiklikleri bakımından temel teşkil etmiştir.

Belçika'da gerçekleştirilen anayasal reformlar acil bir sorunu çözme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Anayasada Belçika federasyonunun temel felsefesine veya genel amaçlarına ilişkin herhangi net bir tablo söz konusu değildir.⁴⁹ 1970 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile gelecekteki federatif

⁴⁵ Dumont et al., "Kingdom of Belgium," 36.

⁴⁶ Peter Bursens and Françoise Massart-Pierard, "Kingdom of Belgium," in *A Global Dialogue on Federalism: Foreign Relations in Federal Countries*, vol. 5, ed. Hans Michelmann (Montreal & Kingston: McGill-Queen's University, 2009), 92; Kris Deschouwer, "Kingdom of Belgium," in *A Global Dialogue on Federalism: Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries*, vol. 1, ed. John Kincaid and G. Alan Tarr (Montreal & Kingston: McGill-Queen's University, 2005), 70.

⁴⁷ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 63.

⁴⁸ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 66.

⁴⁹ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 54.

sistemin temel ilkeleri belirlenmiştir.⁵⁰ 1970 ve 1980 Anayasa değişiklikleri, Flaman ve Valon toplumlarının önemli karar alma süreçlerine katılımına ilişkin herhangi bir güvenceye yer vermemiştir.⁵¹ Bunun nedeni Belçika'da henüz federalizmin kabul edilmemiş olması, dolayısıyla üniter devlet sisteminin tam olarak ortadan kalkmamış olmasıdır. Fakat federal sistemin kabulüne yönelik sürecin devamlılığına imkân tanıyan bu değişiklikler Belçika'da üniter sistemin terki sonucunu doğuracaktır.

Belçika'nın federalleşme süreci 1993 Anayasa değişiklikleri ile resmen federal bir devlet olduğunun ilânı ile sonuçlanmıştır.⁵² Belçika'da devletin yeniden yapılandırılmasının tutarlı bir federal doktrine sahip olmadığı görülmektedir. 1970'li ve 1980'li yıllarda ortaya çıkışı esnasında Belçika federalizmi hiçbir zaman kurucu bir mutabakat üzerine inşa edilmiş gerçek bir siyasî süreç olarak algılanmamıştır. Belçika federalizmi yalnızca çözülmesi gereken çatışmalara ilişkin pragmatik bir cevap olarak görülmüştür. Müteakip Anayasa değişikliklerinin her biri siyasal elitlerin belirli krizlere verdikleri pragmatik cevaplar olarak değerlendirilebilir.⁵³ Dolayısıyla Belçika'da federalizmin kabulü bilinçli bir tercihin ürünü olarak değil, aşamalı bir çatışma çözüm yönteminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Flamanca konuşanlar ile Fransızca konuşanlar arasında Belçika'nın kuruluşundan itibaren söz konusu olan bu çatışmanın çözümlenebilmesi ve iki toplumlu yapının bir arada yaşayabilmesini sağlamak için federalizm bir çözüm olarak düşünülmüştür. 1993 Anayasa değişiklikleri ile iki toplumlu yapının kurumsallaşması sağlanmış ve Flamanca konuşanlar ile Fransızca konuşanların hak ve yetkileri güvence altına alınmıştır. 1993 Anayasa değişiklikleri ile bu iki toplumu bir arada tutmayı amaçlayan karşılıklı denge ve fren mekanizmalarını içeren bir federatif sistem kurulmuştur.

Belçika'daki iki toplumlu yapının bir arada tutulmasına yönelik ortaya konan mekanizmalar oldukça önemli olup bunlar aşağıda incelenecektir. Fakat bu

⁵⁰ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 50.

⁵¹ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 65.

⁵² Bursens and Massart-Piérard, "Kingdom of Belgium," 92.

⁵³ Dumont et al., "Kingdom of Belgium," 36.

⁵⁴ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 51.

noktada iki toplumlu yapının sürdürülmesine ilişkin ortaya konan anayasal mekanizmaların anayasal güvenceler sistemini tam mânâsıyla güvence altına almaktan yoksun olduğu ve demokrasinin kırılabilirliğinin giderilemediğinin gözlemlendiğinin belirtilmesi gerekmektedir.⁵⁵

II. BELÇİKA FEDERALİZMİ

A. Belçika Federalizminin Temel Özellikleri

Belçika'da federal sistem resmî olarak 1993 yılında kabul edilmiş olsa da yukarıda da ifade edildiği üzere yapılan anayasa değişiklikleri ile Belçika her geçen gün üniter sistemden uzaklaşmıştır. Jean Beaufays, 1988 yılında yayınlanan bir çalışmasında öngörülebilir bir gelecekte standart bir federal sistemin Belçika'da kurulabilmesinin mümkün olmadığını belirtmiş ve Belçika'da devlet yapısının "federalleşen bölgecilik" olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir.⁵⁶ Belçika'da 1993 Anayasa değişiklikleri ile federal sistem resmî olarak kabul edilmiş ve devlet teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır.

Belçika Anayasası'nın ilk başlığı "Federal Belçika, Bileşenleri ve Bölgesi" (On Federal Belgium, Its Components and Its Territory) başlığını taşımaktadır.⁵⁷ Anayasanın bu başlık altındaki ilk maddesi, Belçika'nın topluluklardan (communities) ve bölgelerden (regions) oluşan bir federal devlet olduğunu ifade etmektedir. Anayasanın 2. maddesi ise Belçika'yı oluşturan toplulukları belirlemektedir. Bu düzenlemeye göre Belçika'da Flaman Topluluğu (the Flemish Community), Fransız Topluluğu (the French Community) ve Almanca Konuşanlar Topluluğu (the German-speaking Community) bulunmaktadır.

⁵⁵ A. Ersoy Kontacı, *Kırılğan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2016), 232.

⁵⁶ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 63.

⁵⁷ Belçika Krallığı Anayasasına yapılan atıflar Constitute Project internet sayfasında yer alan metinden alınmıştır ve buradan sonra Anayasa metnine yapılacak atıflar dipnotta değil, metin içerisinde gösterilecektir ("Belgium 1831 (rev. 2014)," Constitute Project, erişim tarihi: Aralık 9, 2023, https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014).

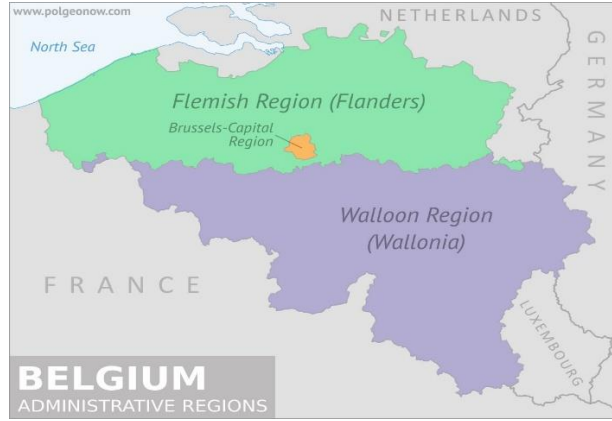

Harita 1: Belçika topluluklar haritası

(Fflanca Konuşanlar Topluluğu, Fransızca Konuşanlar Topluluğu, Almanca Konuşanlar Topluluğu)⁵⁸

Anayasanın 3. maddesinde Belçika'nın Flaman Bölgesi (the Flemish Region), Valon Bölgesi (the Walloon Region) ve Brüksel Bölgesinden (the Brussels Region) müteşekkil üç bölgeden oluştuğu hüküm altına alınmaktadır. Anayasanın 4. maddesinde ise Belçika'da dört dilsel bölge (linguistic regions) olduğu ve yerel idarelerin tamamının bu madde kapsamında yer verilen dil bölgelerinden birine bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu düzenlemede ifade edilmiş olan dilsel bölgeler; Flamanca konuşulan bölge, Fransızca konuşulan bölge, hem Flamanca'nın hem de Fransızcanın konuşulduğu çift dilli Başkent Brüksel bölgesi ve Almanca konuşulan bölgedir.

⁵⁸ "What is Wallonia? Belgium's Unusual Federal System," Political Geography Now, erişim tarihi: Aralık 9, 2023, <https://www.polgeonow.com/2016/12/what-is-wallonia-in-belgium.html>.

Harita 2: Belçika bölgeler haritası
(Flaman Bölgesi, Valon Bölgesi ve Başkent Brüksel Bölgesi)⁵⁹

Belçika, 1970 yılında yapılan Anayasa değişikliklerine kadar üniter bir yapıya sahipken⁶⁰ yukarıda verilen anayasal düzenleme ile federatif bir yapının benimsendiği açıklanmıştır. Belçika'daki söz konusu federatif yapının dil temelli topluluklar (language communities) ve toprağa dayalı bölgelerden (territorial regions) oluştuğu görülmektedir. Bu çifte federasyonun (double federation) Belçika'daki en önemli iki dil olan Flamanca ve Fransızca konuşanların Belçika'nın ideal yapısına ilişkin farklı yaklaşımlarının bir sonucu olduğu söylenebilir.⁶¹

Belçika Anayasası'nın 5. maddesi Flaman ve Valon Bölgelerinin hangi şehirleri kapsadığını göstermektedir. Bu düzenlemeye göre Antwerp, Flemish Brabant, Batı Flandre, Doğu Flandre ve Limburg şehirleri Flaman Bölgesinde yer alırlarken Valon Brabant, Hainaut, Liege, Lüksemburg ve Namur ise Valon Bölgesinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Anayasanın Belçika sınırları

⁵⁹ "What is Wallonia? Belgium's Unusual Federal System."

⁶⁰ Beaufays, "Belgium: A Dualist Political System," 63.

⁶¹ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 51.

içerisinde konuşulan farklı dilleri esas alması, Belçika'daki federatif yapının toprak esasına dayanmadığını göstermektedir.⁶²

Belçika'daki bölgelerin ortaya çıkması ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bölgelerin oluşması Valonya'nın talepleri üzerine söz konusu olmuştur. Bunlara doğrudan bölgesel alanla bağlı yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler arasında ulaşım, yol çalışmaları, istihdam politikası, sanayi politikası gibi yetkiler yer almaktadır. Topluluklar ise dilsel ve kültürel nedenlerle ortaya çıkmış olup bunların oluşmasında Flandre'nin talepleri etkili olmuştur. Topluluklar eğitim, kültür, medya ve dilin kullanımı gibi konulardan sorumludurlar. Belçika'da yer alan bölgeler ve topluluklar şeklindeki iki tür kurucu birimin kurulması ile Valonların ve Flamanların endişelerinin uzlaştırılması söz konusu olmuştur.⁶³

Flaman Topluluğu, Anayasanın kendisine verdiği yetkileri Flaman Bölgesinde kullanabilirken Fransız Topluluğu ise yetkilerini Valon Bölgesinde kullanabilme imkânına sahiptir. Brüksel'de ise bölgenin çift dilli olması dolayısıyla hem Flaman Topluluğunun hem de Fransız Topluluğunun yetkilerini kullanabilmesi mümkündür. Özerk bir statüye sahip olan Almanca Konuşanlar Topluluğu ise Valonya'nın bir parçası olan Almanca konuşulan bölgede yetkilerini kullanabilir.⁶⁴ Bununla birlikte topluluklar ve bölgeler arasında herhangi bir hiyerarşik ilişkinin mevcut olmadığı görülmektedir. Hem topluluklar hem de bölgeler Belçika'nın kurucu unsurları olarak eşit durumda olmakla birlikte her ikisinin işleyişi asimetrik bir yapıdadır.⁶⁵ Asimetrik federal sistemde, federatif yapıyı oluşturan her bir bileşen kendisini diğerlerinden ayıran eşsiz bir özelliğe veya özellikler dizisine sahip olup bu farklılıkların korunması gerekmektedir.⁶⁶ Dolayısıyla asimetrik federalizm, devleti oluşturan unsurların ortak özellikleri

⁶² Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran (Ankara: Yetkin Yayınları, 1996), 30; Uygun, "İki Toplumlu Siyasal Sistemler," 164.

⁶³ Bursens and Massart-Piérard, "Kingdom of Belgium," 93.

⁶⁴ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 52.

⁶⁵ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 52-53.

⁶⁶ Charles D. Tarlton, "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation," *The Journal of Politics* 27, no. 4 (1965): 869.

hangi ölçüde paylaşmadıkları anlamına gelmektedir.⁶⁷ Belçika Anayasası, detayları aşağıda açıklanacak olan düzenlemelerle dil farklılığını esas almak suretiyle ülke toprakları üzerinde yaşayan anayasal toplulukların mevcudiyetlerini devam ettirmelerini ve birbirlerinden ayrılmalarını sağlayan en önemli unsur olan dillerini koruyarak gelecek nesillere aktarabilmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle Belçika federalizminin asimetrik bir federalizm olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Belçika'da Flamanca konuşanlarla Fransızca konuşanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için ikili federasyon (double federation) kurulması yöntemi ile bir çıkış yolu sağlanmıştır.⁶⁸ Belçika'da aynı türden federe birimlerin (bölgeler ve topluluklar) teşkilatlanmalarına ilişkin kurallar ile bunların yetkilerini düzenleyen kuralların yeknesak olmaması nedeniyle asimetrik bir yapı ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Belçika'daki federatif yapının işleyişinin asimetrik olduğu çeşitli açılardan görülmektedir. Belçika'ya başkentlik yapan Brüksel farklı bir statüye sahip bulunmaktadır. Brüksel'de kurulan bölge Başkent Brüksel Bölgesi (the Brussels-Capital Region) olarak adlandırılmışken Flaman Bölgesi (Flandre) ve Valonya (Wallonia) ise aynı şekilde adlandırılmamıştır. Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosu tarafından çıkarılan kurallar "ordinance" olarak adlandırılırken diğer bölgelerin ve toplulukların çıkardığı kurallar "decree" olarak adlandırılmaktadır. Federal hükûmet, ordinance olarak çıkarılmış olan bir kuralı geçersiz kılabilme imkânına sahiptir. Fakat federal hükûmet içerisindeki dilsel dengeye saygı gösterme ihtiyacı nedeniyle bu yolun tercih edilmesinin siyasî olarak düşünülebilmesi mümkün değildir. Ayrıca mahkemelerin ordinance olarak çıkarılmış kurallara ilişkin bunların anayasallığını denetleyebilme imkânları mevcutken federal kanunlar veya decree olarak çıkarılmış düzenlemeler bakımından anayasallık denetimi yapma yetkisi bulunmamaktadır. Flaman ve Valon bölgeleri kurucu otonomiye sahiplerken Başkent Brüksel Bölgesinin kurucu otonomisinin bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Başkent Brüksel Bölgesinin, hükûmet kurumlarının nasıl işleyeceğini belirlemeye yönelik herhangi

⁶⁷ Tarlton, "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation," 861.

⁶⁸ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 52.

⁶⁹ Dumont et al., "Kingdom of Belgium," 48.

bir yetkisi bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise Başkent Brüksel Bölgesindeki Flamanca konuşan dil grubunu korumaktır.⁷⁰

Belçika'daki federatif yapının asimetrik niteliğinin görülebileceği bir diğer alan ise Flaman Bölgesi ile Flaman Topluluğu arasındaki ilişkilere dir. Flaman Bölgesi bir topluluk olmak ve Brüksel'deki Flamanca konuşanlarla bağı nı sürdürmek istemiştir. Bu nedenle Flaman Bölgesi hükûmet kurumları ile Flaman topluluğu birleştirilmiştir. Fakat her ikisi de anayasal olarak tanımlanmış kurumlar olarak mevcudiyetlerini devam ettirmekle birlikte tek bir parlamento ve tek bir hükûmete sahip bulunmaktadırlar.⁷¹ Valonlar ile Brüksel'de yaşayan Fransızca konuşanlar arasında dilsel bağlantı olmakla birlikte bunların dilsel kimliklerinin Flamanlar kadar güçlü olmadığı görülmektedir. Belçika'yı oluşturan beş kurucu birim hem topluluğa hem de bölgeye sahip Flaman Bölgesi, Valonya Bölgesi, Başkent Brüksel Bölgesi, Fransızca Konuşanlar Topluluğu ve Almanca Konuşanlar Topluluğudur.⁷² Dolayısıyla Fransızca konuşanlar arasında herhangi bir birlik bulunmadığı görülmektedir.

B. Belçika'da Konsensüs Demokrasisi ve Ortaklıkçı Demokrasi

Demokrasinin temel tanımının çoğunlukçu yorumuna göre demokrasi, "halkın çoğunluğu tarafından yönetim" anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım çoğunluğun yönetmesini ve azınlığın da buna karşı çıkmasını savunurken demokrasinin konsensüs modeli (the consensus model of democracy) olarak adlandırılan yaklaşım ise bu görüşe karşı çıkmaktadır.⁷³ Derinden bölünmüş toplumlarda çoğunluğun yönetimi çoğunluğun diktatörlüğüne ve iç çatışmalara neden olabildiğinden derinden bölünmüş toplumlar bakımından uzlaşmanın vurgulandığı bir demokratik rejime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu demokratik rejimin özelliği dışlayıcı olmaktan ziyade kapsayıcı olması ve salt çoğunlukla yetinmek

⁷⁰ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 53.

⁷¹ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 53.

⁷² Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 53-54.

⁷³ Arend Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven & London: Yale University Press, 2012), 30.

yerine yöneten çoğunluğun büyüklüğünü azamî seviyeye çıkarmaya çalışmasıdır. Bu demokratik rejim konsensüs demokrasisi olarak adlandırılmaktadır.⁷⁴

İki toplumlu devletlerde iki toplumluluğa neden olan sayısal dengesizlik neredeyse değişmezdir. Demokrasilerde sayısal azınlıklar bir sonraki seçimde çoğunluk olmayı veya bir koalisyonun ortağı olmayı umabilirlerken etnik, ırksal, dilsel ve dinî azınlıklar bakımından böyle bir durumun söz konusu olabilmesi mümkün değildir. Bunun nedeni bu tür azınlıkların performans ya da ikna yoluyla sayısal güç sahibi olabilmelerinin mümkün olmamasıdır. Dolayısıyla çoğunlukçu karar alma yöntemi, sayısal azınlığın daimî çoğunluk karşısında kendisini daimî azınlık olarak gördüğü iki toplumluluğa uymamaktadır.⁷⁵ Bu nedenle iki toplumluluğun görüldüğü devletler bakımından konsensüs demokrasisinin tercih edilmesi hem çoğunluğun hem de azınlıkların mevcudiyetlerini devam ettirmelerine ve yönetime katılmalarına imkân sağlamaktadır.

Konsensüs demokrasisini tanımlamak üzere oydaşmacı demokrasi ifadesi de kullanılmaktadır.⁷⁶ Arend Lijphart bu modeli anlatmak için İsviçre ve Belçika örneklerini özellikle vermektedir. Lijphart'a göre İsviçre, konsensüs demokrasisinin (oydaşmacı demokrasinin) en iyi örneğini teşkil etmektedir. Belçika'ya özel önem veren Lijphart, Belçika'nın 1993 Anayasa değişiklikleri ile federalizmi resmî olarak kabul etmesi sonrasında bu modelin iyi bir örneği hâline geldiğini belirtmektedir.⁷⁷ Fakat Lijphart, ihtiyatlı davranarak bu iki örneğin mükemmel örnekler olmadığını ifade etmektedir.⁷⁸ Konsensüs demokrasisinin tercih edilmesinde büyük gerilimlerin bulunduğu, potansiyel ve hatta fiilî şiddet

⁷⁴ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 32.

⁷⁵ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 12.

⁷⁶ "Consensus government" ifadesinin oydaşmacı demokrasi olarak tercüme edilmesine ilişkin bkz. Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran (Ankara: Yetkin Yayınları, 1996).

⁷⁷ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 32-33.

⁷⁸ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, 27.

durumlarının söz konusu olmasının etkili olduğu görülmektedir.⁷⁹ Nitekim İsviçre’de yürütme organı olan Federal Konseyin oluşumu İsviçre’nin konsensüs demokrasisini benimsediğini göstermesi bakımından önemlidir. İsviçre’de yürütme organı geniş bir koalisyon hükûmeti olarak kurulmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde 2003 yılına kadar üç büyük parti olan Sosyal Demokratlar, Radikal Demokratlar ve Hristiyan Demokratların her biri yasama organının alt kanadındaki sandalyelerin dörtte birine sahipti. Bu dönemde İsviçre Halk Partisi (SPP) ise yasama organının alt kanadındaki sandalyelerin yaklaşık sekizde birini elinde tutmaktaydı. Bu kompozisyon içerisinde 1959’da oluşturulan sihirli formül (magic formula) olarak adlandırılan yöntem ile Federal Konseyde 2:2:2:1 şeklinde orantılı bir temsil söz konusu olmuştur.⁸⁰ 2003 yılında yapılan seçimlerden sonra ise SPP en büyük parti olmuş ve Federal Konseyde Hristiyan Demokratlara bir sandalye daha vermiştir. Bu geniş koalisyon 2007 yılında kesintiye uğramış olmakla birlikte 2009 yılında sihirli formül yeniden uygulamaya konulmuş ve geniş bir koalisyonun yeniden kurulması söz konusu olmuştur. Bu sihirli formül gayriresmî bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Federal Konseyde, İsviçre’de yaşayan dil gruplarının temsiline ilişkin olarak da gayriresmî bir başka güç paylaşımı kuralı da benimsenmiştir. Buna göre Federal Konsey üyelerinin dördünün veya beşinin Almanca konuşanlar, birinin veya ikisinin Fransızca konuşanlar ve sıklıkla birinin de İtalyanca konuşanlar arasından belirlenmesi söz konusu olmaktadır.⁸¹

Güç paylaşım sisteminin kurulduğu bütün devletler bakımından ilk olarak önemli kesimlerin tümünün temsil edildiği geniş bir hükûmetin kurulması söz konusu olmaktadır.⁸² Belçika açısından da benzer bir durum ortaya çıkmış ve

⁷⁹ Arend Lijphart, “Consensus and Consensus Democracy: Cultural, Structural, Functional, and Rational-Choice Explanations,” *Scandinavian Political Studies* 21, no. 2 (1998): 101.

⁸⁰ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 33; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, 27.

⁸¹ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 33-34.

⁸² Lijphart, “Consensus and Consensus Democracy: Cultural, Structural, Functional, and Rational-Choice Explanations,” 101.

yürütme organında iki dilin geniş temsili anayasal bir kuralla sağlanmıştır.⁸³ Belçika'da Başbakan hariç Bakanlar Kurulu üyelerinin yarısının Flamanca konuşanlardan diğer yarısının ise Fransızca konuşanlardan oluşma zorunluluğunun Anayasa tarafından kabul edildiği görülmektedir. Bu düzenleme Belçika'daki iki toplumluluğun anayasal hâle getirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu ve benzeri düzenlemeler Belçika'yı oluşturan iki ana toplumun birbirini frenleyip dengelemesini ve yönetime beraber katılabilmelerini sağlamaktadır.

Dil, din, etnik köken gibi nedenlerle parçalı bir toplumsal yapıya sahip olan ülkelerde bu farklılıkların esas alındığı çok sayıda parti söz konusu olmaktadır. Bu durum konsensüs demokrasisi bakımından ayırt edici bir niteliğe sahiptir.⁸⁴ Aşağıda açıklanacağı üzere Belçika'da da çok partili bir siyasi yapı bulunmaktadır. Oydaşmacı demokraside yasama ve yürütme organları arasındaki güç dengesi oldukça önemlidir. Oydaşmacı demokrasi örneği olarak gösterilen İsviçre'deki hükûmet sistemi Lijphart tarafından ne parlamenter sistem ne de başkanlık sistemi olarak nitelenmiş⁸⁵ ve İsviçre'deki hükûmet sisteminin parlamenter sistemden çok Amerikan başkanlık sistemine benzediği ifade edilmiştir.⁸⁶ İsviçre'deki hükûmet sisteminin meclis hükûmeti sistemi olduğu⁸⁷ da ifade edilmiş olmakla birlikte

⁸³ Arend Lijphart, "Constitutional Design for Divided Societies," *Journal of Democracy* 15, no. 2 (2004): 99; Bakanlar Kurulunda Flamanca ve Fransızca konuşanların neredeyse eşit temsiline Belçika'da bir gelenek olduğu ve 1970 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile yürütmede eşit temsiline güvence altına alındığına ilişkin olarak bkz. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, 27.

⁸⁴ Oktay Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar* (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2013), 246.

⁸⁵ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 34.

⁸⁶ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, 27.

⁸⁷ Hüseyin Nail Kubalı'ya göre İsviçre'de meclis hükûmeti sisteminin klasik uygulaması söz konusu olmaktadır (Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar ve Siyasal Rejimler* (İstanbul: Ersa Matbaacılık, 1965), 502). Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku* kitabında meclis hükûmetini incelediği kısımda "Tatbikatta meclis hükûmeti" başlığı altında İsviçre'de meclis hükûmeti sistemine

İsviçre'nin meclis hükûmeti sisteminden ayrılan yönleri olan kendine özgü bir hükûmet sistemine sahip olduğu söylenebilir.⁸⁸ Oydaşmacı demokrasinin diğer örneği olan Belçika'da ise parlamenter sistem uygulanmaktadır. Belçika'da yürütme organı birbiriyle bağdaşmayan büyük koalisyonlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belçika'da kurulan kabinelerin kısa ömürlü olduğu dikkate alındığında yürütme organının nisbeten zayıf bir konumda olduğu görülmektedir. Nitekim 1980-2010 yılları arasında Belçika'da dokuz koalisyon hükûmeti görev yapmış olup bu koalisyonlar çok partili bir yapıya sahiptirler. Bu dönemde Belçika'da görev yapan koalisyonların ortalama görev süresi ise yaklaşık üç yıla sınırlı kalmıştır.⁸⁹ Bu noktada oydaşmacı demokrasi modelinde çok partili bir sistemin bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Belçika'da da çok partili bir sistem söz konusudur. Dil farklılığı Belçika'da parti sisteminin belirleyici faktörü konumundadır.⁹⁰ 1977 yılında imzalanan Egmont Paketi ile siyasî partiler bir uzlaşya varmışlardır. Bu pakitin amacı Brüksel, Flandre ve Valonya'da üç bölgesel konseyin oluşturulması ve Flamanca, Fransızca ve Almanca dil grupları için üç topluluğun kurulmasıdır.⁹¹ Egmont Paketi ile Fransızca konuşanlara verilmek istenen dil kolaylıkları bir hükûmet krizinin ortaya çıkmasına neden olduğu gibi

de yer vermiştir [Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, cilt 1 (İstanbul: Baha Matbaası, 1960), 301]. Erdoğan Teziç'e göre İsviçre'de meclis hükûmeti sistemi uygulanmaktadır [Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 20. Baskı (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016), 502]. Ömer Anayurt ise İsviçre hükûmet sisteminin meclis hükûmetine sistemine en yakın uygulama yeri olduğunu belirtirken [Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku: Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 79], Kemal Gözler ve Mustafa Erdoğan İsviçre hükûmet sisteminin meclis hükûmeti benzeri bir sistem olduğunu ifade etmektedirler [Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, cilt 1 (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011), 564-565; Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017), 460].

⁸⁸ Hatice Derya Ormanoğlu Duranlıoğlu, "1921 Anayasası'nın Anayasal Boyut Kazandırdığı Meclis Hükûmeti Sistemi ile İsviçre Hükûmet Sisteminin Karşılaştırılması," *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 15, no. 58 (2024): 15.

⁸⁹ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 35.

⁹⁰ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 35-36.

⁹¹ Paul F. State, *Historical Dictionary of Brussels* (Lanham – Maryland: Scarecrow Press, Inc., 2004), 100.

siyasî partilerin de dil farklılığını esas alarak bölünmelerine yol açmıştır.⁹² Lijphart'ın da belirttiği üzere 1960'ların ortalarına kadar Hristiyan Demokratlar ve Sosyalistler şeklinde teşkilatlanmış iki büyük parti ile orta ölçekli Liberal Parti'nin olduğu bir sistem söz konusuyken parti sisteminde gerçekleşen dil merkezli bölünmeyle birlikte en az sekiz partili bir sistem ortaya çıkmıştır.⁹³ Belçika'da 2019 yılında yapılan genel seçimlerde Hristiyan Demokrat ve Flaman Parti (Christian Democratic and Flemish – CD&V) seçmenlerin %8,9'unun desteğini alırken Frankofon Hristiyan demokrat partisi olan Hümanist Demokratik Merkez (Humanist Democratic Centre - cdH) ise %3,7 oranında oy almıştır. Parti sistemindeki bölünmüşlük sosyal demokrat partiler ile yeşiller açısından da söz konusudur. Flaman Sosyalist Partisi (Socialist Party Differently – sp.a) %6,7, Frankofon partiler arasında yer alan Sosyalist Parti (PS) %9,5; Flaman Yeşil Parti Groen %6,1, Frankofon yeşil partisi Ecolo ise %6,1 oranında destek görmüştür.⁹⁴ Dolayısıyla Belçika'daki toplumsal bölünmenin parti sistemine yansımaları farklı dil gruplarının ve siyasî eğilimlerin farklı siyasî partilerde teşkilatlanmaları şeklinde olmuştur. Bu durum siyasî örgütlenme özgürlüğü bakımından önemli olmakla birlikte toplumdaki bölünmeleri ve dolayısıyla sistemdeki kırğınıklıkların giderilmesi bakımından olumlu bir netice doğurmuş değildir.⁹⁵

Oydaşmacı demokrasiyi benimseyen ülkelerde nisbî temsil sistemi söz konusu olmaktadır. Nisbî temsil sistemi, çoğunluğun temsilini sağladığı gibi azınlıkların da temsiline imkân vermektedir. Dolayısıyla nisbî temsil sistemi, orantılı bir parlamento aritmetiğinin oluşmasını sağlamaktadır. Konsensüs demokrasisinin görüldüğü İsviçre ve Belçika'da nisbî temsil sisteminin uygulanması çok partili bir siyasî hayatın ortaya çıkmasının nedenleri arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde nisbî temsil sistemi, toplumsal bölünmelerin parti

⁹² Pascal Delwit, *La vie politique en Belgique de 1830 à nos jours* (Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2010), 199-205 (Aktaran: Bilgin, "Belçika'da Ulusal Kimlikler ve Federalizmin Gelişimi," 34).

⁹³ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, 29; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, 30.

⁹⁴ "Belgium – 2019 general election," Politico, erişim tarihi: Aralık 10, 2023, <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/belgium/>.

⁹⁵ Kontacı, *Kırılğan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*, 241.

sistemindeki bölünmelere dönüşmesini engellememiştir.⁹⁶ Belçika Anayasası'nın 62. maddesinin 2. fıkrasına göre Temsilciler Meclisi üyelerinin belirlenmesinde nisbî temsil sisteminin uygulanacağı belirtilmektedir. Ayrıca Anayasanın 68. maddesinde yer alan düzenlemeye göre Senato üyelerinin önemli bir kısmı da yine nisbî temsil sistemi ile belirlenmektedir. Belçika'da nisbî temsil sisteminin uygulanıyor olması devletin kurucu unsurları olan Flaman, Fransız ve Alman dil gruplarının yasama organında temsil edilmelerine imkân tanımaktadır. Böylelikle Belçika'da yaşayan farklı dil grupları arasında fren ve denge oluşturulmakta ve dil gruplarının mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri söz konusu olmaktadır.

Oydaşmacı demokrasinin bir diğer özelliği federal ve merkezî olmayan bir hükûmetin varlığıdır. Belçika, yukarıda anlatıldığı üzere, üniter devlet olarak kurulmuş olmakla birlikte 1993 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile federal devlet yapısını benimsemiştir.⁹⁷ Konsensüs demokrasisi bakımından katı bir merkezîyetçiliğin söz konusu olmaması sosyal yapıdaki çeşitliliğin siyaseten var olabilmesini ve temsil edilebilmesini sağlamaktadır.⁹⁸ Belçika'nın üniter devlet yapısını terk ederek federatif bir yapıyı tercih etmesinin nedeni etno-kültürel akımların sistem içerisinde tutulmasıdır.⁹⁹ Aşağıda detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere Belçika'da Flaman Bölgesi (Flandre), Valonya ve Başkent Brüksel şeklinde üç farklı bölge ve Flamanca Konuşanlar, Fransızca Konuşanlar ve Almanca Konuşanlar şeklinde üç topluluk bulunmaktadır. Bu bölgelerin ve toplulukların, federal devletten ayrı kendi yasama ve yürütme organlarının olduğu görülmektedir.

Oydaşmacı demokrasilerde güçlü bir çift meclislilik söz konusudur. Çift meclisliliğin nedeni azınlıklara özel temsil hakkı vermektir. Azınlıkların sahip olduğu bu temsilin anlamlı olabilmesi için ikinci meclisin veya üst meclisin yasama organının alt kanadından farklı bir temelde seçilmesi ve bu meclisin gerçek mânâda bir güce sahip olması gerekmektedir. İkinci meclisin sahip olduğu

⁹⁶ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 36;

⁹⁷ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 37.

⁹⁸ Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, 250.

⁹⁹ Kontacı, *Kırılğan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*, 241.

güç en az birinci meclis veya alt meclis kadar olmalıdır.¹⁰⁰ Belçika'da iki kanatlı bir yasama organı bulunmaktadır.¹⁰¹ Detayları aşağıda açıklanacak olan Belçika Parlamentosu, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır. 60 sandalyeli Senatonun 43 üyesi Flamanca konuşanlar arasından belirlenirken 16 üyesi Fransızca konuşanlar arasından olmak zorundadır. Almanca konuşanlara ayrılan sandalye sayısı ise birdir. Dolayısıyla Senatoda dil gruplarının eşit temsili söz konusu olmayıp Flamanca konuşanlar lehine bir ikinci meclis yapısı oluşturulmuştur. Lijphart'ın isabetle belirttiği üzere Belçika'da güçlü bir iki meclislikten bahsedebilmek mümkün değildir.¹⁰²

Katı anayasanın varlığı da konsensüs demokrasisi için oldukça büyük bir önemi haiz bulunmaktadır. Konsensüs demokrasisinin görüldüğü hem İsviçre hem de Belçika'da anayasa değişikliklerinin gerçekleştirilebilmesi için özel çoğunluk şartı öngörülmüştür.¹⁰³ Konsensüs demokrasisinin uygulandığı devletler bakımından bu ülkelerde bulunan önemli sosyal grupların anayasanın hem yapılması hem de değiştirilmesi sürecine katılmaları büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca bu grupların anayasanın yapılmasını onaylamaları da gerekmektedir.¹⁰⁴ Belçika Anayasası'nın 195. maddesine göre, federal yasama organının Anayasada değişiklik yapılması gerektiğine ilişkin beyanda bulunması hâlinde her iki meclis kendiliğinden fesholunmaktadır. Anayasa değişiklik usûlünü düzenleyen bu maddeye göre bir anayasa değişikliğinin görüşülebilmesi için federal yasama organının her iki kanadının da üçte ikisinin katılımı gerekmektedir. Ayrıca Anayasanın bu düzenlemesi ile anayasa değişikliğinin kabul edilebilmesi için gerekli karar yeter sayısı olarak da kullanılan oyların en az üçte ikisinin bu yönde olması gerektiği belirtilmiştir. Yasama organının her iki kanadında farklı dil gruplarının temsil edildiği dikkate alındığında anayasa

¹⁰⁰ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 38.

¹⁰¹ Belçika Krallığının 1830 yılında kurulması öncesinde Birleşik Hollanda Krallığı döneminde de iki kanatlı parlamento bulunmaktaydı (Roegiers and van Sas, "Revolution in the North and South, 1780-1830," 307).

¹⁰² Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 38.

¹⁰³ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 38-39.

¹⁰⁴ Uygun, *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, 251.

değişikliklerinin hem görüşülebilmesi hem de kabul edilebilmesi bakımından öngörülen bu çoğunlukların oldukça anlamlı olduğu görülecektir.

Belçika'da anayasa değişiklikleri için bölgelerin ve toplulukların bu yönde onay vermelerinin resmî olarak zorunlu olmadığı görülmektedir. Fakat uygulamada federal ilkelerin, anayasa değişiklikleri için öngörülenden farklı bir usûle değiştirilebilen özel kanunların (special laws) geniş kullanımı ile anayasa değişiklik sürecine dâhil edildiği gözlemlenmektedir.¹⁰⁵ Belçika'da bölgelerin ve toplulukların teşkilatlanması ve yetkilerine ilişkin düzenlemeler yarı-anayasal bir statüye sahiptir.¹⁰⁶ Özel kanunların değiştirilebilmesi için sadece parlamentonun her iki kanadının üçte iki çoğunluğunun değişiklik yönünde oy kullanmış olması yeterli değildir. Bu değişikliklerin yürürlüğe girebilmesi için her bir dil grubunun çoğunluğunun da bu yönde desteği gerekmektedir. Bu düzenleme uygulamada bölge ve topluluk hükûmetlerinin değişiklik yönündeki teklifi kabul etmesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Bu durum özel kanunların değiştirilebilmesi için sadece Flamanca konuşanların onayının yeterli olmadığını, Fransızca konuşanların da onayının gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla Fransızca konuşanlar lehine etkili bir azınlık vetosu yetkisi söz konusudur.¹⁰⁸ Farklı dil gruplarının anayasanın değiştirilmesinde dolaylı, özel kanunların değiştirilmesinde ise doğrudan katılımını sağlayan bu düzenlemeler sistemin denge ve fren mekanizmalarına örneklik teşkil etmektedir. Anayasa ve özel kanunların değiştirilmesinin zor bir usûle bağlanmış olması ve dil gruplarının sürece katılımının gerekmesi dil gruplarının temsilini ve birbirlerini dengeleyebilmelerini sağlamaktadır.

Oydaşmacı demokrasi modeli bakımından bir diğer önemli husus yargısal denetimdir. Belçika'da 1984 yılında Tahkim Mahkemesi (the Court of Arbitration) kurulana kadar anayasal yargı denetimi söz konusu değildi. Tahkim Mahkemesinin yetkilerinin 1988 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile genişletilmesi sonucunda bu mahkeme "gerçek bir Anayasa Mahkemesi"

¹⁰⁵ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 72.

¹⁰⁶ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 39.

¹⁰⁷ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 72

¹⁰⁸ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 39.

hüviyetine sahip kılınmıştır.¹⁰⁹ 2007 yılında Anayasada yapılan değişikliklerle Tahkim Mahkemesinin adı değiştirilerek bu mahkeme “Anayasa Mahkemesi” adını almıştır.¹¹⁰ Anayasanın 142. maddesinin 1. fıkrasında yapısı, yetkileri ve işleyişi kanunla belirlenen bir Anayasa Mahkemesinin kurulduğu belirtilmektedir. Anayasa Mahkemesi 12 üyeden oluşmaktadır. Ömür boyu görev yapan Anayasa Mahkemesi üyeleri Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından dönüşümlü olarak önerilen iki aday listesinden, mevcut üyelerin en az üçte ikisinin çoğunluğuyla Kral tarafından atanmaktadırlar. Anayasa Mahkemesi üyelerinin altısının Flaman dil grubuna, diğer altısının ise Fransızca dil grubuna mensup olması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi üyelerinden birinin yeterli seviyede Almanca bilmesi de ayrıca şart olarak getirilmiştir.¹¹¹ Anayasa Mahkemesinin yapısı, dil gruplarının esas alınması suretiyle oluşturulmuştur. Almanca konuşanlar bakımından eksik temsil durumu söz konusu olmakla birlikte Anayasa Mahkemesi üyelerinden birinin Almanca bilme şartının getirilmiş olması bu eksikliğin kısmen giderilmesini sağlamaktadır.

Belçika, dilsel bakımdan bölünmüş bir toplum olup Belçika’yı oluşturan dil grupları kendi dillerini ve kültürlerini ve bunlar üzerine inşa edilmiş kimliklerini devam ettirme çabasındaadırlar. Bölünmüş toplumlarda bir hükûmetin başarılı bir şekilde kurulabilmesi için iki temel unsurun bir arada bulunması gerekmektedir. İlk olarak ilgili devlette bulunan bütün önemli toplumsal grupların temsilcilerinin siyasî karar alma süreçlerine katılımının sağlanması gerekmektedir. Bölünmüş toplumlarda özellikle yürütmede bu şekilde bir katılımın söz konusu olması gerekmekte olup bu husus “güç paylaşımı (power sharing)” kavramı ile ifade edilmektedir. İkinci olarak ise bölünmüş toplum yapısına sahip bir devleti oluşturan unsurların özellikle eğitim ve kültür alanlarında kendi içişlerini yürütme yetkisine sahip olmalarıdır. Bu husus “grup özerkliği (group autonomy)” olarak adlandırılmaktadır. Bölünmüş toplumlarda güç paylaşımı ve grup özerkliğinin bir arada bulunması “ortaklıkçı demokrasi (consociational

¹⁰⁹ Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 39-40.

¹¹⁰ “The Constitutional Court of Belgium,” 6, Constitutional Court, erişim tarihi: Ocak 3, 2024, <https://www.const-court.be/public/brbr/e/brbr-2014-001e.pdf>.

¹¹¹ “The Constitutional Court of Belgium,” 9.

democracy)” sisteminin temel özellikleridir.¹¹² Farklı toplumsal grupların temsiline imkân tanıyan orantılılık ilkesi ile azınlıkların haklarını ve özerkliğini etkileyen en hayati konularda bunları engelleyebilecek olan azınlık vetosu ise ortaklıkçı demokrasinin ikincil özellikleri arasında yer almaktadır.¹¹³

Bölünmüş toplumlara özgü bir sistem olan ortaklıkçı demokrasi¹¹⁴; güç paylaşımı, grup özerliği, orantılılık ve azınlık vetosu şeklinde dört özelliğe sahiptir. Konsensüs demokrasisinin sahip olduğu yukarıda açıklanan özelliklerle karşılaştırıldığında konsensüs demokrasisinin daha geniş olduğu görülmektedir.¹¹⁵ Lijphart, ortaklıkçı demokrasinin konsensüs demokrasisinin özel bir türü olmadığını belirtmekte ve hem konsensüs demokrasisinin hem de ortaklıkçı demokrasinin bölünmüş toplumlar bakımından yeterli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Lijphart, bölünmüş toplumlar için ortaklıkçı demokrasinin daha güçlü bir deva olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁶ Ergun Özbudun ise “ortaklıkçı demokrasi, oydaşmacı demokrasinin bölünmüş toplumlara özgü bir alt-tipi olarak kabul edilebilir”¹¹⁷ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bölünmüş toplumlar bakımından oluşturduğu güç paylaşımı modeliyle Lijphart, konsensüs demokrasisinin ortaklıkçı demokrasi ile örtüşen özelliklerine de çalışmasında yer vermiştir.¹¹⁸

Belçika’nın Flemenca, Fransızca ve Almanca konuşanlar arasında dil eksenli olarak bölündüğü düşünüldüğünde Belçika’nın bölünmüş bir topluma sahip olduğu görülmektedir. Belçika, konsensüs demokrasisinin özelliklerini ihtiva ettiği gibi ortaklıkçı demokrasinin özelliklerini de yansıtmaktadır. Ortaklıkçı demokrasinin olmazsa olmaz özellikleri olan yürütmede güç paylaşımı ve grup

¹¹² Lijphart, “Constitutional Design for Divided Societies,” 97.

¹¹³ Lijphart, “Constitutional Design for Divided Societies,” 107, note 1.

¹¹⁴ Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 95.

¹¹⁵ Arend Lijphart, *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice* (London & New York: Routledge, 2008), 8.

¹¹⁶ Lijphart, *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, 8.

¹¹⁷ Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 95.

¹¹⁸ Lijphart, “Constitutional Design for Divided Societies,” 99-106.

özerkliği bakımından Belçika her iki özelliği de taşımaktadır. Belçika'da yürütme organında hem Flamanca konuşanların hem de Fransızca konuşanların eşit bir şekilde temsil edilmesi anayasal bir zorunluluktur. Belçika'da bulunan her üç dil grubunun Anayasa tarafından topluluklar şeklinde teşkilatlandırıldığı görülmektedir. Belçika'daki Flamanca Konuşanlar Topluluğu, Fransızca Konuşanlar Topluluğu ve Almanca Konuşanlar Topluluğu şeklindeki bu yapılanma ile topluluklar kültürel özerklik başta olmak üzere çeşitli yetkilere sahip kılınmışlardır. Ayrıca Belçika'da Flamanca konuşulan Flaman Bölgesi, Fransızca konuşulan Valonya ve her iki dilin de konuşulduğu Başkent Brüksel Bölgesi şeklindeki bölgesel teşkilatlanma ve bu bölgelerin sahip olduğu bölgesel özerklik dâhil birçok yetki dikkate alındığında Belçika'da dil gruplarının özerkliğe sahip oldukları görülmektedir. Ortaklıkçı demokrasinin ikincil özelliklerinden olan orantılılık Belçika'da anayasal güvenceye sahiptir. Yukarıda detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere Belçika'da nisbî temsil sistemi anayasal bir zorunluluk olarak öngörülmüş olup yasama organı nisbî temsil sistemi ile belirlenmektedir. Böylelikle farklı dil gruplarının yasama organında temsili söz konusu olmaktadır. Ortaklıkçı demokrasinin ikincil özelliklerinin sonuncusu olan azınlık vetosuna Belçika anayasa sistemi içerisinde yer verilmiştir. Belçika'da özel kanunların değiştirilmesinde Fransızca konuşanlar azınlık vetosuna sahiptir. Dolayısıyla Belçika, ortaklıkçı demokrasinin bir örneğini teşkil etmektedir. Konsensüs demokrasisi ile ortaklıkçı demokrasinin özelliklerinin önemli ölçüde örtüştüğü dikkate alındığında Belçika'nın her iki demokrasinin bir örneği olduğunun söylenmesi gerekmektedir.

III. BELÇİKA'DA İKTİDARIN İKİ TOPLUM ARASINDA PAYLAŞIMI

Bir federal sistemin asimetric olup olmadığı bu sistemin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî özellikleriyle ilgilidir. Bu husus federal devleti oluşturan unsurlarla ve ulusal otoriteyle söz konusu olan ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir faktördür.¹¹⁹ Belçika Krallığı'ndaki federal sistemin asimetric olduğu yukarıda belirtilmişti. Belçika'nın bu karakterini belirleyen en önemli husus iki

¹¹⁹ Tarlton, "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation," 861.

farklı dilin yoğun olarak konuşulması nedeniyle burada ortaya çıkmış olan iki toplumlu yapıdır. Belçika'nın bu özelliği iktidarın özellikle iki toplum arasında paylaşılması sonucunu doğurmuştur. Aşağıda detayları açıklanacak olan iktidarın iki toplum arasında paylaşılması hem farklılıkların korunmasına hem de Belçika'nın bir devlet olarak mevcudiyetini devam ettirmesine yönelik bir formül olarak ortaya çıkmıştır.

A. Devlet Organlarında İki Dilli Temsil

Belçika'da Federal Parlamento, Temsilciler Meclisi ve Senatodan müteşekkildir. Belçika Anayasası'nın 42. maddesi Parlamantonun her iki kanadında yer alan üyelerin sadece kendilerini seçenleri değil, bütün ulusu temsil ettiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri, sadece kendilerini seçen dil gruplarının değil, bütün Belçika'nın temsilcileridirler. Bu durumda örneğin Fransızca dil grubunun seçtiği bir parlamento üyesi sadece Fransızca konuşan Belçika vatandaşlarını değil, aynı zamanda Flamanca ve hatta Almanca konuşan Belçika vatandaşlarını da temsil etmektedir.

Anayasanın 63. maddesine göre Temsilciler Meclisi 150 üyeden oluşmaktadır. Anayasanın 43. maddesinde Anayasa tarafından belirlenen durumlarda Temsilciler Meclisinin seçilmiş üyelerinin Flamanca ve Fransızca dil grubu şeklinde ikiye ayrılacağı belirtilmektedir. Bu üyelerin 89'u Flaman toplumu üyesi milletvekillerinden oluşurken 61'i Fransız toplumu üyesi milletvekillerinden oluşmaktadır. Alman toplumu milletvekilleri ise Temsilciler Meclisine Fransız toplumu üyeleri kontenjanından girmektedir.

Temsilciler Meclisi üyelerinin dil gruplarına ayrılmasına ilişkin durum Senato üyeleri bakımından da söz konusudur. Fakat Almanca Konuşanlar Topluluğu tarafından atanan senatör bu kuralın istisnasıdır. Senatoda yer alan Flamanca dil grubu ile Fransızca dil grubunun hangi üyelerden oluşacağı da yine bu madde kapsamında belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Flaman Parlamentosunun kendi üyeleri veya Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Flamanca dil grubu (the Dutch linguistic group) üyeleri arasından atanan yirmi dokuz senatör, bu senatörler tarafından atanan altı senatör ve Valon Bölgesi Parlamentosu tarafından atanan sekiz üye Flamanca dil grubunu oluşturmaktadır. Fransız Topluluğu Parlamentosu tarafından kendi üyeleri arasından seçilen on üye, Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransızca dil grubu tarafından kendi üyeleri arasından

atanan iki üye ile Fransız Topluluğu ve Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransız dil grubunca atanan dört üye Fransızca dil grubunu oluşturmaktadır. Buna göre Senatoda yer alan Flamanca dil grubunun toplam üye sayısı 43, Fransızca dil grubunun üye sayısı ise 16'dır. Senatoda yer alan ve Almanca Konuşanlar Topluluğunu temsil eden bir senatör ise bu dil gruplarından herhangi birine mensup değildir.

Senatonun oluşumu Anayasanın 67. maddesinde gösterilmiştir. Bu düzenlemeye göre Senatodaki toplam sandalye sayısı 60'tır. Bu üyelerin 29'u Flaman Parlamentosunun kendi üyeleri veya Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Flamanca dil grubu (the Dutch linguistic group) üyeleri arasından atanan üyelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda atanacak senatörlerden en az birinin Başkent Brüksel Bölgesinde ikâmet ediyor olması Anayasa tarafından şart koşulmuştur. Senatonun 10 üyesi Fransız Topluluğu Parlamentosunun kendi üyeleri arasından atanmaktadır. Fransız Topluluğu Parlamentosunun belirleyeceği senatörlerin üçünün Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransızca dil grubuna mensup olması gerekmektedir. Fakat bu üç senatörden biri Fransız Topluluğu üyesi olmamalıdır. 8 senatör ise Valon Bölgesi Parlamentosu tarafından kendi üyeleri arasından belirlenmektedir. 2 senatörün Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransızca dil grubu tarafından kendi üyeleri arasından belirlendiği Belçika'da 1 senatör ise Almanca Konuşanlar Topluluğu Parlamentosunun kendi üyeleri arasından atanmaktadır. Kalan 10 senatörün 6'sı Flaman Parlamentosu veya Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Flamanca dil grubu tarafından atanan senatörler tarafından belirlenirken kalan 4 üye ise Fransız Topluluğu ve Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransızca dil grubunca atanan senatörler tarafından tespit edilmektedir. Dolayısıyla Belçika'da Senato üyeleri doğrudan halk tarafından seçilmemektedirler. Senatonun yapısına ilişkin bu çok dilli sandalye dağılımı 2014 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile yürürlüğe girmiştir. 2014 Anayasa değişiklikleri öncesinde yine çok dilli toplum yapısının esas alındığı başka bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Senatodaki kompozisyonun karışıklığı dikkat çekiyor olmakla birlikte Anayasa dil farklılığı esası üzerine kurulmuş olan devlet yapısının korunmasına yönelik bir Senato aritmetiğinin oluşmasını amaçlamıştır. Böylelikle Belçika devletinin kurucu unsurları olan Flamanca konuşanlar, Fransızca konuşanlar ve Almanca konuşanların yasama organında temsili güvence altına alınmıştır. Ayrıca

Senatodaki sandalye dağılımının özellikle Flamanca konuşanlar ile Fransızca konuşanlar arasında paylaştırılmış olması iki toplumlu devlet yapısının kurumsallaştırıldığını ve bu yapının sürdürülmesine çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Fakat Senatoda farklı dil gruplarının eşit bir şekilde temsilinin öngörülmediği görülmektedir. Bu yönüyle Belçika, federal devlet yapısına sahip olan ve federe devletlerin (eyaletler) Senatoda eşit temsilinin kabul edildiği ABD'den farklılaşmaktadır.

Anayasanın 71. maddesine göre Senato üyeleri maaş almamaktadır. Senatörlerin masrafları için tazminat alma hakkına sahip oldukları Belçika'da bu tazminatın kim tarafından ödeneceği de yine aynı madde hükmünde gösterilmiştir. Buna göre Flaman Parlamentosu tarafından atanan senatörlerle Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransızca dil grubu tarafından belirlenen senatörlere ödenecek tazminat, bu üyeleri atayan topluluk veya bölge parlamentosu tarafından ödenmektedir. Almanca Konuşanlar Topluluğu tarafından belirlenen tazminat Valon Bölgesi Parlamentosunun atadığı senatörlerin aldığı tazminatla aynı olup Almanca Konuşanlar Topluluğu tarafından ödenmektedir. Anayasaya göre Flaman Parlamentosu veya Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Flamanca dil grubu tarafından atanan senatörler tarafından belirlenen senatörler ile Fransız Topluluğu ve Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunun Fransız dil grubunca atanan senatörler tarafından tespit edilen senatörlerin alacakları tazminat Senato ödeneğine yansıtılır. Belçika Senatosu üyelerinin maaş almamalarına karşılık tazminat alma hakkına sahip olmaları ve genel olarak bu tazminatların Belçika merkezî bütçesinden değil, senatörleri atayan topluluk veya bölge meclislerince ödenmesi dikkate alındığında senatörlerin mensubu oldukları topluluk veya bölge ile bağlarını devam ettirmelerinin önemsendiği söylenebilir. Ayrıca bu düzenleme ile senatörlerin, kendilerini atayan topluluk veya bölgelerin önceliklerini dile getirmelerinin ve böylelikle Belçika'nın çok dilli yapısının korunmasının amaçlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Anayasanın 74. maddesi düzenlemesinde yasama yetkisinin müştereken Krala ve Temsilciler Meclisine verildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte aynı madde düzenlemesinde Anayasanın 77. ve 78. maddelerinin istisna tutulduğu ifade edilmektedir. Anayasanın 77. maddesinde Temsilciler Meclisi ve Senatonun altı konuda eşit yetkiye sahip olduğuna ilişkin bir kurala yer verilmiştir. Bu

konular arasında Federal Parlamentonun her iki kanadı tarafından karara bağlanması gereken konular, siyasî partilerin finansmanı ve seçim harcamalarının kontrolüne ilişkin kanunlar ve Senatonun teşkilatlanması ve senatörlerin statüsü ile ilgili kanunlar yer almaktadır. Senatoda, Belçika'da yaşayan Flamanca, Fransızca ve Almanca konuşanların temsil edildiği ve siyasî partilerin Flaman ve Fransız şeklinde teşkilatlandığı düşünüldüğünde yukarıda verilen konularda yasama yetkisinin Temsilciler Meclisi ve Senatoya eşit bir şekilde verilmiş olması oldukça önemlidir. Bu madde kapsamında yer verilen bir başka konu ise Almanca Konuşanlar Topluluğunun kurumlarına ve finansmanına ilişkin kanunlardır. Ayrıca Anayasanın 4. maddesinin son paragrafında belirtilen konuya ilişkin olarak çoğunlukla kabul edilen kanunlar da bu madde kapsamındadır. Anayasanın 4. maddesinin son paragrafı Belçika'daki dört dil bölgesinin sınırlarının nasıl belirleneceğini göstermektedir. Temsilciler Meclisi ve Senatonun yasama yetkisini eşit bir şekilde kullanmasını sağlayan son konu ise Anayasa değişiklikleri ve koordinasyonun sağlanmasına yöneliktir. Anayasa değişikliklerinin bütün toplumu ilgilendiriyor olması ve çok dilli toplum yapısının bozulmaması için genel olarak topluluklar ve bölge parlamentoları tarafından belirlenen üyelerden müteşekkil Senatonun sürece dâhil edilmesi büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Anayasanın 74. maddesi kapsamında yer alan konularda Temsilciler Meclisi ve Senatonun eşit bir şekilde yasama yetkisine sahip kılınmış olması Belçika'nın nev'i şahsına münhasır toplum yapısının korunmasına katkı sağladığı gibi Flamanca ve Fransızca konuşanlar arasında bölünmüş iki toplumlu yapının dağılmasını da engellemektedir.

Anayasanın III. Bölümü Kral ve federal hükûmeti düzenlemektedir. Parlamenter sistemin uygulandığı Belçika'da yürütme organı kral ve federal hükûmetten oluşmaktadır. Devlet başkanının yetkisiz olması nedeniyle siyasî sorumluluğunun bulunmadığı parlamenter sistemde siyasî sorumluluk, yetkili Bakanlar Kurulundadır. Belçika Anayasası da 88. maddesinde Kralın şahsına dokunulamayacağını belirterek sorumluluğun bakanlara ait olduğunu, Anayasanın 101. maddesi ise Bakanların Temsilciler Meclisine karşı sorumlu olduğunu belirtmektedir. Kral, parlamenter sisteme uygun bir şekilde yetkisiz ve sorumsuz olarak konumlandırılmıştır. Dolayısıyla krallık sembolik bir makam

olarak düzenlenmiştir.¹²⁰ Anayasanın 96. maddesinde ise bakanların Kral tarafından atanacakları ve görevden alınacakları belirtilmiştir. Sadece Belçikalıların bakan olabileceklerini 97. maddesinde düzenleyen Anayasa, kraliyet ailesine mensup herhangi bir kimsenin bakanlık görevine getirilebilmesinin mümkün olmadığını 98. maddesinde ifade etmektedir.

Kral anayasal olarak sınırlı bir role sahip bulunmaktadır. Bakanları atama yetkisi Krala verilmiş olmakla birlikte uygulamada parti liderleri kendi bakanlarını seçmektedirler. Parti liderlerinin bakan tercihinde bulunurken dikkate aldıkları öncelikli husus bakan olarak atanacak kişilerin diğer partiler tarafından kabul edilmesidir. Parti liderleri tarafından önerilen ve bakan olarak görevlendirilmek istenenlerden Kral tarafından atamasının reddedildiği birkaç örnek bulunmaktadır.¹²¹

Kralın parlamenter sisteme uygun olarak yetkisiz ve sorumsuz olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu durum Kralın yapacağı işlemlerde Başbakan ve ilgili bakanın karşı imzasının gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Kral tarafından yapılacak işlemlerin bir hükûmet üyesi tarafından müştereken imzalanmaması durumunda Kralın işlemlerinin herhangi bir değeri bulunmamaktadır.¹²² Belçika'da karşı imza kuralının kabul edilmiş olması parlamenter sisteme uygun bir kural olup Kralın sembolik konumunu göstermesi bakımından önemlidir.

¹²⁰ Belçika'da 2007 yılında yapılan seçimler sonrası hükûmet uzun bir süre kurulamamıştır. 2008 yılında kurulan koalisyon hükûmetinin Başbakanı Yves Leterme'nin istifası Kral II. Albert tarafından reddedilmiş, böylelikle hükûmetin bir süre daha görevine devam etmesi sağlanmıştır. Daha sonra Başbakan Leterme tekrar istifa etmiş, bu sefer Başbakanın istifası Kral II. Albert tarafından kabul edilmiştir. Leterme'nin istifası üzerine Kral II. Albert özellikle parti liderleriyle görüşerek onların görüşlerini almıştır. Kral II. Albert tarafından görevlendirilen eski Başbakan Wilfried Martens'in de tavsiyesiyle Kral II. Albert, Herman Van Rompuy'a önceki koalisyona üye partilerin de katılımının sağlanacağı bir hükûmet kurma görevi vermiştir ("Van Rompuy sworn in as Belgium's new Prime Minister," Politico, erişim tarihi: Ocak 10, 2024, <https://www.politico.eu/article/van-rompuy-sworn-in-as-belgiums-new-prime-minister/>). Bu gelişmeler göstermektedir ki Belçika devlet sisteminde her ne kadar krallık bir sembolik makam olarak konumlandırılmış olsa da Kral II. Albert siyasî krizlerde aktif bir rol oynamıştır.

¹²¹ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 62-63.

¹²² Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 62.

Kral I. Baudouin 1990 yılında Federal Parlamento tarafından çıkarılan bir kanun teklifini onaylamayı reddetmiş, fakat bu süreç Kralın etkisinin azalması sonucunu doğurmuştur. Kralın ilgili kanunu onaylamayı reddetmesi üzerine yeni bir çözüm bulunmuştur. Anayasada Kralın krallık yetkilerini kullanamayacağına ilişkin yer alan bir düzenleme kullanılarak hükûmetin Kralın yetkilerini devralması sağlanmış ve söz konusu kanun yürürlüğe girmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesinden bir gün sonra ise yasama organı Kralın yeniden görevine dönmesini sağlamıştır. Bu gelişme Belçika'da Kralın önemli bir gücünün kalmadığını göstermesi bakımından önemlidir.¹²³

Belçika Anayasası'nın 99. maddesi Bakanlar Kurulunun kaç üyeden oluşabileceğini düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre Bakanlar Kurulu üyelerinin sayısının 15'ten fazla olabilmesi mümkün değildir. Anayasa, bakanların sayısal olarak dil gruplarına dağılımını da belirlemiştir. Buna göre Başbakan hariç olmak üzere Flamanca konuşanlar ile Fransızca konuşanlar Bakanlar Kurulunda eşit bir şekilde temsil edilmektedir. Dolayısıyla Bakanlar Kurulunun Başbakan haricinde kalan 14 üyesinin 7'sinin Flamanca konuşanlar arasından, kalan 7 üyenin ise Fransızca konuşanlar arasından belirlenmesi gerekmektedir. Böylelikle Belçika'yı oluşturan dil topluluklarının hem yürütme organında temsili sağlanmış hem de karar alma süreçlerine aktif katılımları garanti altına alınmıştır.

Başbakan hariç Bakanlar Kurulu üyelerinin Flamanca ve Fransızca konuşanlar arasında eşit bir şekilde dağıtılmış olması iktidardan pay alma hakkına sahip grupların belirlenmesi sonucunu doğurmuş olmakla beraber bu durum Lijphart'a göre bir dezavantaja işaret etmektedir. Buna göre belirli azınlıkların temsili garanti edilmekte ve seçim sistemlerinin kendilerinden kaynaklanan ayrımcılık getiren tercihlerin söz konusu olmasına neden olmaktadır.¹²⁴

Bakanlar Kurulunun yapısı Flaman ve Fransız dil grupları arasındaki ilişkileri dengeleme düşüncesinin bir sonucudur. Başbakan hariç olmak üzere Bakanlar Kurulu üyelerinin Flaman ve Fransız dil gruplarına eşit olarak bölünmüş olması karşısında Başbakanın dilsel olarak tarafsız olduğu düşünüldüğü için bu

¹²³ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 63.

¹²⁴ Lijphart, "Constitutional Design for Divided Societies," 103.

düzenlemenin mükemmel bir eşitlik sağladığı ifade edilmektedir.¹²⁵ Fakat Belçika'da hükûmet sadece Başbakan ve bakanlardan oluşmamaktadır. Belçika Anayasası'nın 104. maddesine göre Kralın müsteşar (the federal secretaries of State) olarak adlandırılan ve hükûmet üyesi olarak görev yapan bazı atamalar yapabildiği mümkündür. Anayasadaki bu düzenlemeye göre müsteşarlar Bakanlar Kurulunun bir parçasını oluşturmazlar. Müsteşarlar bakanların yardımcısı konumundadırlar. Müsteşarlar bakımından getirilen bir düzenleme ise bunların görevlerinin neler olduğu ve hangi sınırlar içerisinde karşı imza hakkına sahip olabileceklerinin Kral tarafından belirleneceğidir. Kris Deschouwer'ın belirttiğine göre müsteşarlar bakımından dilsel eşitlik kuralı uygulanmamaktadır. Deschouwer, genellikle iki veya üç tane federal devlet sekreterinin görev yaptığını ve bu görevi yerine getirenler bakımından genellikle Flamanca konuşanların Fransızca konuşanlara göre daha fazla sayıda olduklarını belirtmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla Belçika'da her ne kadar eşit temsil öngörülmüş olsa da bu kuralın Flamanca konuşanlar lehine bozulabildiği görülmektedir.

B. Federal Devlet ile Federe Devletler Arasında Yetki Paylaşımı

Belçika Anayasası'nın 35. maddesinin 1. fıkrası federal otoritenin sahip olduğu yetkilerin sınırlarını belirlemektedir. Bu düzenlemeye göre federal otorite, Anayasa ve Anayasa uyarınca çıkarılan kanunlarla resmen kendisine verilen konularda yetki sahibidir. Aynı maddenin 2. fıkrası ise toplulukların ve bölgelerin kendi ilgi alanlarında olmak şartıyla kanunda belirtilen şartlar ve hükümlere uygun olarak diğer konularda yetki sahibi olduklarını ifade etmektedir.¹²⁷ Bu düzenleme bir de sınır getirmektedir. Buna göre ilgili kanunun Anayasanın 4. maddesinin son paragrafında belirtilen çoğunluğa uygun bir şekilde kabul edilmiş olması şarttır. Anayasanın 4. maddesinin son paragrafı dört dil bölgesinin sınırlarının nasıl değiştirilebileceğini göstermektedir. Bunun gerçekleşebilmesi ise

¹²⁵ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 62.

¹²⁶ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 62.

¹²⁷ Anayasanın 38. maddesinde de benzer bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre her bir topluluk, Anayasanın verdiği veya Anayasa uyarınca çıkartılmış bir kanunun tanıdığı yetkilere sahiptir.

oldukça zor şartların yerine getirilmesine tâbi kılınmıştır. Buna göre Parlamento'nun her iki kanadındaki (Temsilciler Meclisi ve Senato) her bir dil grubunun üyelerinin çoğunluğunun konuya ilişkin yapılacak toplantıya katılması ve iki dil grubunda kullanılan oyların sayısının kullanılan oyların en az üçte ikisine karşılık gelmesi gerekmektedir.

Anayasa, bölgeler ve toplulukların yetkilerine ilişkin temel ilkeleri ortaya koymakla yetinmiş, ayrıntıların özel kanunlarla düzenleneceğini belirtmiştir. Bu özel kanunların kabul edilmesine ilişkin her ne kadar daha yüksek bir çoğunluk gerekse de yukarıda belirlenen süreç Anayasayı değiştirmekle karşılaştırıldığında daha kolay ve hızlıdır. Özel kanunların kullanımına ilk olarak 1970 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile bölge ve topluluklara yetki devrine imkân tanıyan düzenlemenin kabulü ile başlamıştır. Bu değişiklikler sonrasında özel kanunların kullanımı çok yaygın bir hâl almıştır. Bölge ve toplulukların statü ve yetkileri özel kanunlarla belirlendiği gibi malî düzenlemeleri de yine özel kanunlar eliyle düzenlenmiştir.¹²⁸

Belçika'yı oluşturan toplulukların ve bölgelerin yargı yetkisi ise bulunmamaktadır. Mahkemelerin teşkilatlanması, işleyişi ve sorumlulukları kural olarak federal güçten kaynaklanmaktadır.¹²⁹ Bununla birlikte Anayasanın 151. maddesine göre bölge ve topluluk hükümetlerinin yetkili bakan aracılığıyla kovuşturma emri verme imkânı bulunmaktadır. Aynı madde düzenlemesi ile Yüksek Adalet Konseyi (the High Council of Justice) kurulmuştur. Yüksek Adalet Konseyi Flamanca ve Fransızca konuşan iki ayrı kuruldan oluşmaktadır. Her iki kurulun üyeleri eşit sayıda olacak şekilde belirlenmiştir. Bu kurulların üyelerinin bir kısmı doğrudan hâkim ve savcıların oylarıyla belirlenirken diğer bir kısmı ise Senato tarafından seçilmektedir. Yüksek Adalet Konseyinin Senato tarafından seçilecek üyeleri için Senatoda kullanılan oyların üçte iki çoğunluğunun alınması şartı bulunmaktadır.

Toplulukların kendi sınırları içerisindeki yetki alanları (jurisdiction) bakımından oldukça farklı bir durum söz konusudur. Flaman ve Fransız

¹²⁸ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 54.

¹²⁹ Dumont et al., "Kingdom of Belgium," 39.

toplulukları tarafından çıkarılan kararlar ve “decree” olarak adlandırılan düzenlemeler Flamanca ve Fransızca dil bölgelerinde geçerliken Flaman ve Fransız topluluklarının yetki alanı iki dilli Başkent Brüksel Bölgesine de uzanmakla birlikte sadece burada yer alan kurumlar bu yetkinin kapsamı içerisinde kalmaktadır. Bu durumda Flaman ve Fransız toplulukları, Başkent Brüksel Bölgesinde, her biri kendi yetki alanı içerisinde fakat birbirinden bağımsız bir şekilde hareket etmektedir. Brüksel’de yaşayanlar uygulamada kullandıkları kurumu hangi topluluk yönetiyorsa o topluluk tarafından çıkarılan karara tâbi olmaktadır. Örneğin bir anne baba çocuklarını bir Flaman okuluna göndermeyi tercih ederse bu anne baba Flamanca Konuşanlar Topluluğunun kararlarına konu olacaklardır. Bu anne babanın diğer bir çocuğunu bir Fransız okuluna göndermeyi tercih etmesi hâlinde ise anne baba bu çocukla ilgili olarak Fransızca Konuşanlar Topluluğunun kararlarına bağlı olacaktır. Brüksel’de iki topluluğun yetki alanlarının yan yana olması Belçika’daki bireysel federalizmin (personal federalism) en çarpıcı örneklerinden birisini teşkil etmektedir.¹³⁰ Belçika’daki federal sistemin toprağa dayalı olmaması (nonterritorial) dikkate alındığında temel eğitim standartlarının karşılanması şartıyla kamu ve özel tüm okullara eşit bir şekilde malî destek verildiği ve böylelikle eğitimde özerkliğin sağlandığı görülmektedir.¹³¹

Belçika’da federal yönetimin ve Anayasanın parça parça inşa edilmiş olması bazı garip belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anayasa, bazı problemlere ilişkin olarak bunların kanunla çözüleceği yönünde “by a law” ifadesini kullanmaktadır.¹³² Belçika anayasa hukukunda tartışılan klasik sorulardan biri, Anayasadaki ilgili düzenlemelerde yer alan bu ifade ile neyin kastedildiğidir. Bu düzenlemelerde yer alan “kanun (law)” ifadesi ile “yürütme organına karşılık yasama organının bir eylemi” kastediliyorsa yetki dağılımına ilişkin bir düzenlemenin söz konusu olmadığı görülecektir. Bu durumda ilgili kurulların toplulukların veya bölgelerin yetki alanına bırakılabilmesi için bunların değiştirilmesi gerekmeyecektir. Anayasanın ilgili düzenlemelerinde yer alan

¹³⁰ Dumont et al., “Kingdom of Belgium,” 39.

¹³¹ Lijphart, “Constitutional Design for Divided Societies,” 105.

¹³² Deschouwer, “Kingdom of Belgium,” 55.

“kanun (law)” ifadesi ile kastedilen Başkent Brüksel Bölgesi tarafından çıkarılan ve “ordinance” olarak adlandırılan düzenlemeler ile topluluklar ve Başkent Brüksel Bölgesi haricindeki diğer iki bölge tarafından çıkarılan decree olarak adlandırılan düzenlemelere karşı federal kanun ise burada güç dağılımına ilişkin kurallar yer almaktadır. Bu durumda ilgili düzenlemelerde değişiklik yapılması durumunda bunların federe birimlere devredilebilmesi mümkün olacaktır. Burada üzerinde durulması gereken husus 1970 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri öncesinde bir konunun düzenlenmesinin “kanuna” bırakılması hâlinde yetki dağılımı yapılmasının mümkün olmamasıdır. 1970 Anayasa değişiklikleri sonrasında ise yasama organına sahip federe birimlerin söz konusu olması ile birlikte “kanun”dan bahsedildiğinde federal hükûmetin lehine bir güç dağılımından bahsetmek gerekmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere Tahkim Mahkemesi (the Court of Arbitration) adıyla kurulan yargı organı Anayasa Mahkemesi görevi yapmıştır. Tahkim Mahkemesi, 2001 yılında yapılan Anayasa reformuna ilişkin olarak Mart 2003’te verdiği kararlarda bu yaklaşımı destekler gözükmekle birlikte bu görüşü tam olarak benimsemiş değildir.¹³³ Deschouwer, Anayasada yer alan bu tür düzenlemelerin amacının bu problemlerin yürütme organı tarafından çözülemeyeceğinin açıklığa kavuşturulması olduğunu belirtmiş ve hukuk teorisinde Anayasada yer alan bu ifadelerin ilgili hükmün 1980’den sonra kabul edilmiş olması ve bölgelerin veya toplulukların yetkilerini ilgilendirmesi hâlinde decree veya ordinance olarak okunabileceğinin belirtildiğini ifade etmiştir.¹³⁴ Burada yer verilen 1980 tarihi Belçika’da federal sistemin kurulması bakımından büyük önem taşıyan üç topluluk (Flamanca Konuşanlar Topluluğu, Fransızca Konuşanlar Topluluğu ve Almanca Konuşanlar Topluluğu) ile iki bölgenin (Flaman Bölgesi ve Valon Bölgesi) kurulmasını sağlayan anayasa değişikliklerinin yapıldığı tarihtir.

Bölgeler ile toplulukların sahip olduğu yetkiler bakımından yapılacak değerlendirmede esas alınan kriter bir yetkinin bölgesel mi, yoksa bireysel mi olduğudur. Bölgeler, bölgesel temelde organize edilebilecek yetkilere sahiplerken

¹³³ Dumont et al., “Kingdom of Belgium,” 40.

¹³⁴ Deschouwer, “Kingdom of Belgium,” 55.

toplulukların sahip oldukları yetkiler bireylerle ilgilidir.¹³⁵ Dolayısıyla bölgeler ve topluluklar arasındaki yetki paylaşımının anlaşılması bakımından bu ayırım önem taşımaktadır.

Anayasanın 127. maddesi Flaman ve Fransız Topluluk Parlamentolarının düzenleme yapabilecekleri alanları göstermektedir. Bu madde kapsamında yer verilen konularda Flaman ve Fransız Topluluk Parlamentoları kendilerini ilgilendirdiği ölçüde düzenleme yapma imkânına sahiplerdir. Bu düzenlemeye göre Flaman ve Fransız Topluluk parlamentolarının her birinin kültürel konularda ve bazı istisnaları olmakla birlikte eğitime ilişkin konularda federal kanun çıkarabilme imkânı bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Belçika'da toplulukların ortaya çıkmasını sağlayan en önemli husus dilsel ve kültürel taleplerdir.¹³⁶ Anayasanın bu düzenlemesinde eğitimle ilgili olarak topluluk parlamentolarının düzenleme yapmasının mümkün olmadığı konular zorunlu eğitimin başlangıç ve bitiş tarihlerinin belirlenmesi, diploma verilmesine ilişkin asgarî standartlar ve emeklilik plânıdır. Topluluk parlamentoları, topluluklar arasında iş birliği yapabilme yetkisine sahip oldukları gibi kültürel konular ile eğitime ilişkin konularda anlaşma imzalamak dâhil olmak üzere uluslararası iş birliği yapabilme imkânına da sahiptirler. Topluluk parlamentoları tarafından yukarıda belirtilen hususlarda çıkarılacak olan federal kanunlar Flamanca ve Fransızca konuşulan bölgelerde kanun hükmündedirler. Ayrıca Anayasanın bu düzenlemesine göre bu kanunlar iki dilin de konuşulduğu Başkent Brüksel Bölgesinde kurulmuş olan ve yaptıkları faaliyetlerden dolayı münhasıran bir topluluğa ait olarak kabul edilmesi gereken kurumlar bakımından da kanun hükmünde olma niteliğini haiz bulunmaktadır.

Bölgelerin ve toplulukların sahip olduğu yetkilere bakıldığında toplulukların yetkilerinin daha çok kültürel düzeyde olduğu görülmektedir. Flamanca, Fransızca ve Almanca konuşanlar tarafından oluşturulmuş toplulukların dilin, sanatın, kütüphanelerin, radyo ve televizyon yayıncılığının, gençlik politikasının savunulması ve tanıtılması yönünde kültürel konularda yetkileri olduğu gibi eğitim alanında da yetkili kılındığı görülmektedir. Ayrıca toplulukların sağlık

¹³⁵ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 55.

¹³⁶ Bursens and Massart-Piérard, "Kingdom of Belgium," 93.

politikası ve bireylere yardım gibi dilin kullanımının önemli olduğu kişiselleştirilmiş konular şeklinde nitelenen konular ile dilin kullanımı alanında yetkileri bulunmaktadır. Topluluklara verilmiş en önemli yetkilerden bir diğeri ise toplulukların yetki sınırları dâhilinde uluslararası işbirliği yapabilme imkânına sahip olmalarıdır. Bölgelere verilen yetkiler arasında şehir plânlaması, çevrenin korunması, atık politikası, doğanın korunması, iskân, su politikası, bayındırlık işleri, ulaşım ve istihdam politikası gibi konularda karar alabilmek bulunmaktadır. Bölgeler de aynı topluluklar gibi sahip oldukları yetkilerin sınırları dâhilinde uluslararası işbirliği yapabilme yetkisine sahiptir.¹³⁷

Anayasanın 167. maddesi uluslararası ilişkileri yönetme yetkisini her ne kadar Krala vermiş olsa da bu düzenlemede bölgelerin ve toplulukların uluslararası andlaşma (treaty) yapabilme yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. Anayasanın bu düzenlemesine göre Kralın yapabileceği anlaşmalar (treaty) bu maddenin 3. fıkrasında yer alanlar haricinde kalan hususlara ilişkin olup Kral tarafından yapılan anlaşmaların yürürlüğe girebilmesi bunların Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmalarına bağlıdır. Anayasanın 167. maddesinin 3. fıkrasında Bölge ve Topluluk hükûmetlerinin parlamentolarının yetki alanına giren hususlarda anlaşmalar yapabileceği ifade edilmektedir. Bölge ve Topluluk hükûmetleri tarafından yapılacak anlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için bunların Parlamentonun onayını almaları gerektiği şartı getirilmiştir.¹³⁸ Bölge ve toplulukların uluslararası organizasyonlara ortak üye (associate member) veya tam üye olabilmeleri bile mümkün olabilmektedir. Örneğin turizm bölgesel olarak değerlendirilebileceği için Dünya Turizm Örgütüne (the World Tourist Organization) Belçika'yı oluşturan kurucu unsurların üyeliği söz konusu olabilmektedir.¹³⁹ Nitekim Flaman Bölgesi, Dünya Turizm Örgütünün ortak üyesi konumunda bulunmaktadır.

Toplulukların sahip olduğu yetkiler bölgesel olarak sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bu nedenle Flamanca Konuşanlar Topluluğu ve Fransızca Konuşanlar Topluluğu, nerede yaşadıklarına bakılmaksızın bu dilleri

¹³⁷ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 56.

¹³⁸ Burgess, *Comparative Federalism: Theory and Practice*, 130.

¹³⁹ Bursens and Massart-Piérard, "Kingdom of Belgium," 95.

konuşanların tamamından oluşmamaktadır. Örneğin Flamanca Konuşanlar Topluluğunun topluluk sınırları ve Brüksel dışında okul açabilmesi mümkün değildir. Aynı durum Fransızca Konuşanlar Topluluğu için Flaman Bölgesi bakımından da geçerlidir.¹⁴⁰

Belçika, çok uluslu federasyon kategorisinde yer almaktadır.¹⁴¹ Belçika federal sistemini oluşturan bölgeler ve topluluklar yukarıda da belirtildiği üzere kendi yasama ve yürütme organlarına sahiptirler. İki dilli Başkent Brüksel Bölgesi organları, Flamanca konuşanların temsiline imkân tanıyor olması bakımından önem taşımaktadır. Başkent Brüksel Bölgesi Parlamentosunda bulunan 89 sandalyenin 17'si Flamanca konuşanlara tahsis edilmiştir. Brüksel Bölgesi hükûmetinde de 5 bakanın 2'sinin Flamanca konuşanlar arasından belirlenmesi şarttır. Bu düzenlemelerin amacı Brüksel Bölgesinde yaşayan Flamanca konuşanları korumaktır. Bu düzenlemenin değiştirilebilmesi federal hükûmetin yetkisindedir.¹⁴² Böylelikle Brüksel Bölgesinde yaşayan Fransızca konuşan çoğunluğa karşı sayıca azınlıkta olan Flamanca konuşanlar temsil imkânı bulmaktadırlar. Ayrıca bu düzenlemenin değiştirilebilmesinin federal hükûmetin yetkisi kapsamında bulunması Flamanca konuşanlar bakımından bir güvence sağlamaktadır. Çünkü federal hükûmette Flaman ve Fransız dil gruplarının eşit temsili esası Anayasa tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla federal hükûmetin, Brüksel Bölgesi Parlamentosu ve hükûmetine ilişkin olarak Flamanca konuşanların aleyhine karar alabilmesi mümkün gözükmemektedir.

Brüksel Bölgesi Parlamentosunda ve hükûmetinde Flamanca konuşanlara tahsis edilmiş sandalyeler yer alırken Flaman Bölgesi ve Valonya'da benzer bir durumdan bahsedebilmek mümkün değildir. Her iki bölge de hem parlamentolarının hem de bakanların sayısını belirlemede serbesttirler. Ayrıca her iki bölgenin kendi seçim sistemlerini belirleme yetkileri de bulunmaktadır. Ayrıca Belçika'yı oluşturan her üç bölge de önemli konularda aynı yetkilere sahiptir.¹⁴³ Flaman Bölgesi ve Flaman Topluluğunun tek bir parlamentoya sahip

¹⁴⁰ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 55.

¹⁴¹ Burgess, *Comparative Federalism: Theory and Practice*, 130.

¹⁴² Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 53.

¹⁴³ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 53.

olduğu yukarıda belirtilmişti. Flaman Bölgesi ve Flaman Topluluğu Parlamentosu “Flaman Parlamentosu (the Flemish Parliament)” adıyla toplanmaktadır. Flaman Bölgesi Parlamentosu toplam 118 sandalyeye sahip olup Parlamento üyeleri bu bölgede yaşayanlar tarafından doğrudan seçilmektedir. Flaman Topluluğu Parlamentosunda ise toplam 124 sandalye bulunmaktadır. Flaman Bölgesi Parlamentosunu oluşturan 118 üyeye ek olarak Brüksel Bölgesinden seçilen ve Flamanca konuşan altı üye Flaman Topluluğu Parlamentosunu oluşturmaktadır. Söz konusu altı üye Brüksel Bölgesi Parlamentosu seçimleri esnasında Flamanca konuşan adaylar listesinden seçilmektedir. Flaman Parlamentosu, hem Flaman Bölgesini hem de Flamanca Konuşanlar Topluluğunu ilgilendiren konuları ele alır. Fakat Başkent Brüksel Bölgesinden seçilen altı üyenin sadece Flamanca Konuşanlar Topluluğuna ilişkin konularda oy kullanabilmeleri mümkündür. Dolayısıyla bu üyelerin Flaman Bölgesini ilgilendiren konularda oy kullanma hakları bulunmamaktadır. Flaman Bölgesi ve Flamanca Konuşanlar Topluluğu için tek bir yasama organı öngörüldüğü gibi yürütme organı bakımından da durum aynı şekildedir. Flaman hükûmeti hem Flaman Bölgesini hem de Flamanca Konuşanlar Topluluğunu ilgilendiren konuları ele alma yetkisine sahiptir. Flaman hükûmeti üyelerinin en az birinin Başkent Brüksel Bölgesinde yaşıyor olması gerekmektedir. Bu düzenleme ile bu hükûmet üyesinin Flaman Bölgesi ve Brüksel arasındaki dil topluluğu aracılığıyla kurulan bağı sembolize ettiğini söylemek gerekmektedir. Brüksel Bölgesinden seçilen bu hükûmet üyesinin sorumluluk alanı ise sadece Flamanca Konuşanlar Topluluğuna ilişkindir.¹⁴⁴ Belçika’da tek bir Flaman parlamentosu ve hükûmetinin varlığı hem Flaman ve Valon nüfuslarının dağılımına hem de Belçika’daki siyasî hayatın üzerinde hissettiği kutuplaştırıcı baskıya işaret etmektedir.¹⁴⁵ Valon Bölgesel Parlamentosu ise doğrudan seçilen 75 üyeye sahiptir. Fransız Topluluğunun üye sayısı 94’tür. Fransız Topluluğu Parlamentosunda Valon Bölgesel Parlamentosu üyesi 75 üye ile Brüksel Bölgesel Parlamentosundaki 19 Fransızca konuşan üye yer almaktadır. Almanca

¹⁴⁴ Deschouwer, “Kingdom of Belgium,” 53.

¹⁴⁵ Burgess, *Comparative Federalism: Theory and Practice*, 117.

Konuşanlar Topluluğu Parlamentosunun ise üye sayısı 25 olup bu üyeler doğrudan seçilmektedirler.¹⁴⁶

Belçika Anayasası'nın 54. maddesinde özel kanunlar ile bütçe kanunları hariç olmak üzere topluluklar arası ilişkilere ciddi biçimde zarar verebileceği düşünülen düzenlemeler ile ilgili olarak dil gruplarından herhangi birinin üyelerinin en az dörtte üçü tarafından önerge verilebilmesi mümkündür. Anayasa bu yönde verilecek bir önerge ile yasama sürecinin askıya alınacağını ve Bakanlar Kurulunun 30 günlük süre içerisinde önergeye ilişkin gerekçeli görüşünü bildireceğini ve Parlatentonun konuya ilişkin açıklama yapmaya davet edileceğini belirtmektedir. Belçika Temsilciler Meclisi İctüzüğü (the Rules of Procedure of the Belgian House of Representatives)¹⁴⁷ Kural 104'te "alarm zili prosedürü (alarm-bell procedure)" olarak adlandırılan bu yöntemin aynı kanun tasarısı ve teklifi için yalnızca bir defa kullanılabilmesi mümkündür.

Bir devlette ortaya çıkabilecek bir çatışma durumunda en rasyonel çözüm yolu olarak nitelenen ortaklıkçılık¹⁴⁸, Belçika'daki farklı dil grupları arasında yaşanan çatışmaların çözümü bakımından önemli araçların üretilmesini sağlamıştır. Alarm zili prosedürü, Belçika'daki siyasî çatışmaları yatıştırma çabasının bir örneğidir. Flaman veya Fransızca konuşanların karşı karşıya gelmeleri durumunda söz konusu düzenlemenin kendi çıkarları bakımından ciddi biçimde zarar verebilecek nitelikte olduğunu düşünen topluluk için alarm zilleri çalmaktadır. Bu durumda diğer topluluk alarm durumuna geçildiği, makul ve dengeli bir tartışma başlatmak gerektiği ve uzlaşmaya dayalı çözümler aramanın acil olduğu yönünde uyarılmaktadır.¹⁴⁹ Alarm zili prosedürü başlatıldıktan sonra Bakanlar Kurulunun, anlaşmazlığı bir aylık süre içerisinde çözememesi

¹⁴⁶ Deschouwer, "Kingdom of Belgium," 54.

¹⁴⁷ "The Rules of Procedure of the Belgian House of Representatives, De Kamer, erişim tarihi: Ocak 12, 2024, https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglement_UK.pdf.

¹⁴⁸ Lijphart, *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, 278.

¹⁴⁹ Francis Delperee, "The Constitution, the Parliament and the Concerted Decision Processes," United Nations Development Programme, 13-14, erişim tarihi: Ocak 10, 2024, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/paper-consensus-building_Belgium-EN.pdf.

durumunda istifa haricinde yapabileceği herhangi bir şey söz konusu değildir. Bu prosedür Belçika'da iki defa kullanılmış ve bu iki olaydan biri Bakanlar Kurulunun istifası ile sonuçlanmıştır. 1985 yılında Fransızca konuşanlar, Limburg Üniversite Merkezindeki bir Flaman lisesinin entegrasyonuna ilişkin kanun tasarısını protesto etmiş ve bu protestolar sonucunda kanun tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından geri çekilmiştir. Alarm zili prosedürünün kullanıldığı ikinci olay ise 2010 yılında yaşanmıştır. Fransızca konuşanlar Brüksel-Hal-Vilvorde (BHV) seçim bölgesinin bölünmesine yönelik kanun tasarılarını protesto etmişler ve bunun üzerine önce Bakanlar Kurulu sonrasında Parlamantonun her iki kanadı istifa etmişlerdir. Bu istifalar nedeniyle siyasî krizin daha da derinleştiği gözlemlenmiştir.¹⁵⁰ Bununla birlikte alarm zili prosedürünün toplulukların birbirlerini dengeleyip frenleyebilmelerine imkân tanıyan bir mekanizma olduğunu belirtmek gerekmektedir.

SONUÇ

İki farklı toplumun siyasî hayata egemen olduğu Belçika'da çok uzun süredir devam eden dil farklılığı esaslı bölünmüşlük söz konusudur. Flamanca ve Fransızcanın egemen olduğu Belçika'da bu dilleri konuşanlar arasındaki bölünmüşlüğün devlet yapısı üzerinde önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Belçika'nın anayasal sistemi bu dil farklılıklarının birlikte muhafaza edilmesi ve farklı dil grupları arasında denge ve frenin sağlanması üzerine inşa edilmiştir. Belçika'nın iki toplumlu yapısı konsensüs demokrasisinin tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur. İktidarın temelde iki farklı toplum arasında paylaştırıldığı Belçika'da dil gruplarının her biri grup özerkliğine sahiptirler. Böylelikle ortaklıkçı demokrasinin görüldüğü Belçika'da özellikle Flaman toplumunun ve Fransız toplumunun devlet organlarında temsili ve yönetime katılmaları sağlanmaktadır.

1830 yılında kurulan Belçika bir üniter devlet olarak hayatına başlamıştır. Fransızcanın egemen olduğu ve uzun bir süre tek resmî dil olarak kabul edildiği Belçika'da Flamanca'nın kullanılmasına ilişkin talepler nedeniyle Flaman

¹⁵⁰ Delperee, "The Constitution, the Parliament and the Concerted Decision Processes," 14.

Hareketinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Bu hareketin Flamancanın devlet organlarında kullanılmasının yaygınlaştırılmasına yönelik çabalarının neticesi olarak Flamanca, Belçika'nın iki resmî dilinden biri hâline gelmiştir. Flamancanın Belçika'da kullanımının yaygınlaşması ve Flamanca ve Fransızca konuşanlar arasındaki mücadele üniter devlet yapısında önemli bazı değişikliklerin yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu kapsamda yapılan anayasa değişiklikleri ile Belçika üniter devlet sistemini terk ederek federal devlet sistemini benimsemiştir. 1970 ve 1980 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleri Belçika'da kullanılan farklı dillerin esas alındığı dil gruplarının kurulması ile sonuçlanmış, fakat üniter devlet sistemi tam anlamıyla terk edilmemiştir. 1993 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle ise Belçika resmî olarak federal devlet sistemini kabul etmiş ve bu sisteme uygun bir devlet yapısını benimsemiştir. Belçika federalizmi asimetrik yapıda olup dil farklılıklarının korunması ve geleceğe aktarılması amaçlarına matuf bir işleyişe sahiptir.

Belçika'da 1980 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile federalleşme süreci devam etmiştir. Bu anayasa değişikliklerinin en önemli sonucu Belçika'nın bölgeler ve topluluklar şeklinde teşkilatlandırılması ve böylelikle iki toplumluluk temelinde bir ayrışmanın ortaya çıkmasıdır. Bu değişikliklerle Flaman Bölgesi ve Valon Bölgesi şeklinde iki bölge kurulmuş olmakla birlikte Brüksel'in de bölge olarak düzenlendiği özel bir düzenleme getirilmemiştir. Başkent Brüksel Bölgesinin kurulması 1988 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile söz konusu olmuştur. Belçika'da kullanılan üç dilin esas alındığı toplulukların kurulması ile Flamanca, Fransızca ve Almanca konuşanların topluluklar şeklinde teşkilatlanması sağlanmıştır. 1993 Anayasa değişiklikleri ile ise Belçika, federalizmi resmen kabul etmiş ve devlet yapısını buna göre yeniden dizayn etmiştir.

Belçika'nın iki toplumlu federal sistemi benimsemiş olmasının bir sonucu olarak devlet organlarının bu iki toplumluluğu yoğun bir şekilde yansıtır hâle geldiği görülmektedir. Yasama organının ilk kanadı olan 150 üyeli Temsilciler Meclisinde 89 üye Flaman, 61 üye ise Fransız toplumu üyeleri arasından belirlenmektedir. Alman toplumuna mensup üyeler ise Fransız toplumu üyeleri ile birlikte hareket etmektedir. Yasama organının ikinci kanadını oluşturan Senato bakımından da benzer bir durum söz konusudur. 60 sandalyeli Senatoda Flamanca konuşanların sahip oldukları sandalye sayısı 43 iken Fransızca konuşan

senatörlerin sayısı 16 ve Almanca konuşanlara ayrılan sandalye sayısı 1'dir. Yasama organında eşit olmayan bir temsil söz konusuysen yürütme organında Başbakan hariç bakanların sayısının Flamanca ve Fransızca konuşanların eşit şekilde temsiline imkân verecek şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Belçika'da siyasî partilerin iki dil ekseninde bölünmüş olduğu dikkate alındığında Bakanlar Kurulunun iki farklı toplumsal çoğunluğa ve iki güvenoyuna veya güvensizlik oyuna mı dayanması gerektiği sorusu akıllara gelmektedir. Bu soruya verilebilecek cevap mantıken Bakanlar Kurulunun bu yönde bir çoğunluğa dayanmasıdır. Fakat siyasî olarak bunun sürdürülebilir olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu durum uygulamada tam bir toplumsal veto anlamına gelecektir.¹⁵¹

Belçika'da her ne kadar federal sistem önemli ölçüde başarılı olmuş olsa da sistemin çok odaklı bir yapıya sahip olduğu düşünülürken federal sistemin iki kutuplu bir federal politikaya doğru sürüklenmesi söz konusu olmuştur.¹⁵² Belçika'daki ayrılık taraftarlarının genel seçimlerde elde ettikleri başarılar ve hükümet istikrarsızlığının süreklilik kazanmış olması kırılmanın derinleşmesine neden olmaktadır.¹⁵³ Nitekim Belçika'da ayrılıkçı düşünceleri savunan hem Flaman hem de Frankofon partilerin varlığı, bu partilerin oynadıkları roller ve hükümet krizleri dikkate alındığında Belçika'da anayasal sisteme ilişkin tartışmaların bitmesinin mümkün olmadığı görülecektir.

Federal devlet ile bölge ve topluluklar arasındaki yetki paylaşımının temel esasları Anayasa ile belirlenmiş olmakla birlikte ayrıntılar özel kanunlara bırakılmıştır. Özel kanunların değiştirilmesine ilişkin Fransızca konuşanlar lehine bir azınlık vetosu imkânına yer verilmiş olması anayasal sistemin devamlılığının sağlanması amacıyla yöneliktir.

Belçika'nın sahip olduğu iki toplumlu yapı ve bu yapı üzerine inşa edilmiş olan asimetrik federalizmin sürdürülmesine ilişkin çabalar Belçika'nın bir devlet olarak mevcudiyetinin devam ettirilmesine yöneliktir. Ayrılıkçı yaklaşımlar

¹⁵¹ Duchacek, "Dyadic Federations and Confederations," 19.

¹⁵² Burgess, *Comparative Federalism: Theory and Practice*, 110.

¹⁵³ Kontacı, *Kırılğan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*, 242.

nedeniyle federal sistemin çatırdadığı ve bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Belçika bakımından federalizmin işlememesi ve iki toplumlu yapının bozulması devletin yıkılması anlamına gelecektir. Dolayısıyla Belçika'nın geleceğinin federalizmden geçtiğini ve federalizmin Belçika'nın geleceğini şekillendirmeye devam edeceğini söylemek gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Çift kör hakem.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek alıp almadığını belirtmemiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu çalışmada çıkar çatışması olmadığını bildirmiştir.

Etik Kurul Onayı: Yazar, bu çalışma için etik kurul onayı gerekip gerekmediğini belirtmemiştir.

Peer Review: Double peer-reviewed.

Financial Support: The author has not declared whether this work has received any financial support.

Conflict of Interest: The author has declared that there is no conflict of interest in this research.

Ethics Committee Approval: The author has not declared whether ethical committee approval is required for this research.

KAYNAKÇA

- Alasya, Halil Fikret. "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)." *İslâm Ansiklopedisi* 25, (2022): 379-382.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku: Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Başgil, Ali Fuat. *Esas Teşkilat Hukuku*, cilt 1. İstanbul: Baha Matbaası, 1960.
- Beaufays, Jean. "Belgium: A Dualist Political System." *Publius: The Journal of Federalism* 18, no. 2 (1998): 63-73.
- Belgium: A Country Study*, ed. Stephen B. Wickman, Washington DC: The American University Press, 1985.
- Belgium. "The Belgian Monarchy." Erişim Tarihi: Aralık 7, 2023, https://www.belgium.be/sites/default/files/downloads/280410_monarchie_EN.pdf.
- Bilgin, Fehmi Kerem. "Belçika'da Ulusal Kimlikler ve Federalizmin Gelişimi." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 67, no. 1 (2012): 1-47.
- Blampain, Daniel, André Goosse, Jean-Marie Klinkenberg, Marc Wilmet. *Le français en Belgique: une langue, une communauté*. Louvain-la-Neuve: Duculot, 1997.
- Burgess, Michael. *Comparative Federalism: Theory and Practice*. London and New York: Routledge, 2006.
- Bursens, Peter and Françoise Massart-Piérard. "Kingdom of Belgium." In *A Global Dialogue on Federalism: Foreign Relations in Federal Countries*, vol. 5, ed. Hans Michelmann, 92-113, Montreal & Kingston: McGill-Queen's University, 2009.
- Constitute Project. "Belgium 1831 (rev. 2014)." Erişim Tarihi: Aralık 9, 2023, https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014.
- Council on Foreign Relations. "What to Know About the Arab Citizens of Israel." Erişim Tarihi: Ekim 6, 2023, <https://www.cfr.org/background/what-know-about-arab-citizens-israel>.
- Constitutional Court. "The Constitutional Court of Belgium." Erişim Tarihi: Ocak 3, 2024, <https://www.const-court.be/public/brbr/e/brbr-2014-001e.pdf>.
- Çiçek, Kemal. "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)." *İslâm Ansiklopedisi* 25, (2022): 373-379.

- De Kamer. "The Rules of Procedure of the Belgian House of Representatives." Erişim Tarihi: Ocak 2024, 12, https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglement_UK.pdf.
- Demirkent, Işın. "Kıbrıs (Tarih)." *İslâm Ansiklopedisi* 25, (2022): 371-373.
- Delperee, Francis. "The Constitution, the Parliament and the Concerted Decision Processes." Erişim Tarihi: Ocak 12, 2024, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/paper-consensus-building_Belgium-EN.pdf.
- Deschouwer, Kris. "Kingdom of Belgium." In *A Global Dialogue on Federalism: Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries*, vol. 1, ed. John Kincaid and G. Alan Tarr, 46-75, Montreal & Kingston: McGill-Queen's University, 2005.
- Delwit, Pascal. *La vie politique en Belgique de 1830 à nos jours*. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2010.
- Doğaner, Suna. "Belçika" *İslâm Ansiklopedisi* 5, (1992): 393-395.
- Duchacek, Ivo D. "Dyadic Federations and Confederations." *Publius: The Journal of Federalism* 18, no. 2 (1988): 5-31.
- Dumont, Hugues, Nicolas Lagasse, Marc van der Hulst and Sebastien van Drooghenbroeck. "Kingdom of Belgium." In *A Global Dialogue on Federalism: Distribution of Powers and Responsibilities in Federal Countries*, vol. 2, ed. Akhtar Majeed, Ronald L. Watts and Douglas M. Brown, 34-65, Montreal & Kingston: McGill-Queen's University, 2006.
- Erdoğan, Mustafa. *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017).
- Erhürman, Tufan. "Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, no. 1 (2012): 107-147.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, cilt 1. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011.
- Kontacı, Ersoy. "Demokrasi Tartışmalarında Sınır Aşan Bir Kavramlaştırma Denemesi: "Kırılğan Demokrasiler" ve Belçika Örneği." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 59, no. 3 (2010): 467-492.

- Kontacı, A. Ersoy. *Kırılğan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2016.
- Kubalı, Hüseyin Nail. *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*. İstanbul: Ersa Matbaacılık, 1965.
- Lijphart, Arend. "Consensus and Consensus Democracy: Cultural, Structural, Functional, and Rational-Choice Explanations." *Scandinavian Political Studies* 21, no. 2 (1998): 99-108.
- Lijphart, Arend. "Constitutional Design for Divided Societies." *Journal of Democracy* 15, no. 2 (2004): 96-109.
- Lijphart, Arend. *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*. Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran. Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- Lijphart, Arend. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd ed. New Haven & London: Yale University Press, 2012.
- Lijphart, Arend. *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. London & New York: Routledge, 2008.
- Özbudun, Ergun. *Anayasalcılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Politico. "Belgium – 2019 general election." Erişim Tarihi: Aralık 10, 2023, <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/belgium/>.
- Politico. "Van Rompuy sworn in as Belgium's new Prime Minister." Erişim Tarihi: Ocak 10, 2024, <https://www.politico.eu/article/van-rompuy-sworn-in-as-belgiums-new-prime-minister/>.
- Political Geography Now. "What is Wallonia? Belgium's Unusual Federal System." Erişim Tarihi: Aralık 9, 2023, <https://www.polgeonow.com/2016/12/what-is-wallonia-in-belgium.html>.
- Pınar, Mustafa Çelebi. "Kültürel Bir Ayrışma Örneği Olarak Belçika." *Mülkiye Dergisi* 25, no. 226 (2001): 283-288.
- Roegiers, Jan and Niek C. F. van Sas, "Revolution in the North and South, 1780-1830." In *History of the Low Countries*, ed. Johannes Cornelis Hendrik Blom and Emiel Lamberts, 275-316, New York: Berghahn Books, 2015.

- State, Paul F. *Historical Dictionary of Brussels*. Lanham – Maryland: Scarecrow Press, Inc., 2004.
- Tarlton, Charles D. "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation." *The Journal of Politics* 27, no. 4 (1965): 861-874.
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.
- Toluner, Sevin. *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977.
- Uygun, Oktay. *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2013.
- Uygun, Oktay. "İki Toplumlu Siyasal Sistemler." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 54, no. 1-4 (1994): 148-169.
- Vos, Louis. "The Flemish National Question." In *Nationalism in Belgium: Shifting Identities*, ed. Kas Deprez and Louis Vos, 83-95, New York: Macmillan, 1998.
- Wolfe, James H. "Cyprus: Federation under International Safeguards." *Publius: The Journal of Federalism* 18, no. 2 (1988): 75-89.